

Evolučné možnosti vzniku ekonomickej kalkulácie a peňazí.

Problém nemožnosti socializmu.

Matúš Pošvanc

Abstrakt

Problém ekonomickej kalkulácie je väčšinou spájaný s problémom nemožnosti ekonomickej kalkulácie v socialistickej spoločnosti a jej nemožnosti bez peňazí. Peňažná kalkulácia je považovaná buď za začiatok akejkoľvek ekonomickej kalkulácie v kardinálnych jednotkách vzhľadom na to, že stanovuje tzv. spoločný denominátor kalkulácie. Autori venujúci sa tejto téme sa pritom uchýľujú ku konštatovaniu, že pred vznikom peňazí, sa muselo jednať len o nejaký neefektívny druh kalkulácie. Práca sa zameriava na kritiku súčasného prístupu k problému ekonomickej kalkulácie. Poukazuje na logické chyby Misesovej, či Hayekovej interpretácie problému, avšak hľadá riešenie v modifikovanej Hayekovej verzii výkladu problému kalkulácie ako problému znalostí. Navrhuje alternatívne, evolučné, riešenie, ktoré je konzistentné s inými tvrdeniami rakúskej školy. Nejedná sa o povrchné riešenie problému. Problém je riešený v kontexte modifikovanej teórie subjektívnej hodnoty, problému imputácie hodnoty, ako aj problému prechodu zo subjektívneho hodnotenia statkov k objektívne stanoveným cenám statkov (*appraisal problem*). Modifikácia prístupu umožňuje popis problému ekonomickej kalkulácie ako v nepeňažnej ekonomike, tak následne i peňažnej. Na základe vedenej argumentácie je možné vysvetliť i tzv. problém objektívnej výmennej hodnoty peňazí (*objective exchange value of money*), t.j. kúpnej sily peňazí a ukazuje možnosti evolúcie tohto ekonomického nástoja i v nadväznosti na rôzne konkurenčné prístupy k problému peňazí zo strany ekonomickej antropológie. Z práce vyplýva, že pojem ekonomickej efektívnosti má relativistický charakter. Závery práce jednoznačne ukazujú *možnosť* existencie ekonomickej kalkulácie v socialistickej spoločnosti. Pre omietnutie socializmu je nutné aplikovať iné formy argumentácie, založené na princípoch osobnej slobody jednotlivca regulovanej hranicami skromného vlastníctva, ktoré majú charakter absolútnych spoločenských noriem. V práci zároveň poukazujem na to, že bez ohľadu na to, že pojem ekonomickej efektívnosti má relativistický charakter, socializmus musí byť z definície menej efektívnym ekonomickým spoločenstvom. To vyplýva z toho, že sa jedná o spoločenské usporiadanie, uplatňujúce anti-spoločenský (nedobrovoľný) štandard ekonomickej kalkulácie, ktorý vedie k menšiemu uspokojovaniu potrieb jednotlivca v porovnaní s kapitalizmom, resp. nejakou formou slobodnejšej spoločnosti.

Kľúčové slová

Teória hodnoty, teória oceňovania, ekonomická kalkulácia, socializmus, peniaze

Obsah

Abstrakt.....	1
Kľúčové slová.....	1
1. Úvod.....	2
2. Problém ekonomickej kalkulácie a kritika doterajšieho prístupu Rakúskej školy	3
3. Revízia teórie ekonomickej kalkulácie	8
3.1 Teória subjektívnej hodnoty	10
3.2 Ekonomická kalkulácia ako účtovný štandard druhého	26
3.3 Historický kontext evolúcie peňazí a ekonomickej kalkulácie	40
4. Problém nemožnosti socializmu a problém ekonomickej efektívnosti.....	46

1. Úvod

Problém ekonomickej kalkulácie otvoril kedysi viaceré ekonomické diskusie. A pevne dúfam, že tento príspevok otvorí ďalšie. Bude totižto značne kontroverzný. Problém ekonomickej kalkulácie je väčšinou spájaný s problémom nemožnosti ekonomickej kalkulácie v socialistickej spoločnosti. Žiadna z prác venujúca sa téme sa však nezameriava na uspokojenie otázky súvisiacej s evolúciou vzniku peňažnej ekonomickej kalkulácie. Peňažná kalkulácia je považovaná buď za začiatok možnosti akejkoľvek efektívnej kalkulácie v kardinálnych jednotkách vzhľadom na to, že stanovuje tzv. spoločný denominátor kalkulácie, resp. sa autori venujúci sa tejto téme, uchýľujú ku konštatovaniu, že predtým sa muselo jednať len o nejaký neefektívny druh kalkulácie ... ktorý nestojí za zmienku a riešenie? Práve pozadie odpovedí na otázku evolúcie fenoménu ekonomickej kalkulácie ukáže, že doterajšie vnímanie nie je správne. Postup mojej argumentácie, podporujúci toto tvrdenie, je zvolený nasledovne.

Popíšeme si problém kalkulácie, uvedieme kritiku doterajšej interpretácie problému a identifikujeme validne časti doterajšej interpretácie problému. V tomto kontexte použijeme základné texty *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*¹ a *The Use of Knowledge in Society*². Tvrdenia Misesa a Hayeka podrobíme následne kritike. Ako uvidíme, premisy, z ktorých vychádza Mises a následne Hayek, nie sú logicky konzistentné. Hayekova interpretácia problému ekonomickej kalkulácie socialistickej spoločnosti, ako aj teória kultúrnej evolúcie, však naznačuje určitý smer, ktorým by mohli byť identifikované problémy odstránené (ako uvidíme Hayek však identifikované problémy nerieši úplne). Pri kritike sa samozrejme zameriame aj na validne časti či už Misesovej alebo Hayekovej interpretácie problému. Práve validne časti argumentácie oboch autorov budú slúžiť na reformuláciu riešenia. Ponúkané riešenie problému sa zameria na tri okruhy problémov a to povahu hodnotenie statkov a ich následného oceňovania, problém spoločného denominátora

¹ Mises, L. 1920. *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. WWW DOCUMENT
<<https://mises.org/library/economic-calculation-socialist-commonwealth/html>>

² Hayek, F.A. 1945. *The Use of Knowledge in Society*. WWW DOCUMENT
<https://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw.html?chapter_num=1#book-reader>

ekonomickej kalkulácie (jeho postupného vzniku) a zasadenie predstaveného riešenia do potenciálneho historického kontextu. Rekonštrukcia evolučného vzniku kalkulácie bude mať samozrejme logicko-formálny charakter, t.j. nebude sa jednať o presnú rekonštrukciu historických faktov, ale skôr o *možnú* interpretáciu motivácií a logických súvislostí. Nebude si teda nárokovať na absolútnu pravdivosť. Bude sa snažiť identifikovať princíp. Popri tom budem odhaľovať aj moje komentáre na argumenty súvisiace s ostatnou debatou o ekonomickej kalkulácii rakúskych autorov (v abecednom poradí) Boetke, P., Eshelman, L., Herbener, J., Hoppe, H., Hülsmann, J., Lavoie, D., Kirzner, I., Rothbard, M. Salerno, J.³ ako aj príspevku B. Caplana⁴. Práca rovnako nadväzuje na už predstavenú kritiku Misesovej vetvy rakúskej školy a jej interpretácie problému kúpnej sily peňazí, kritiku regresného teorému, či revíziu rakúskeho prístupu k úrokovej miere, ktoré s problémom kalkulácie súvisia a na tieto práce sa budem odvolávať⁵.

Práca nás zavedie k niektorým značne kontroverzným tvrdeniam; budem argumentovať, že kalkulácia v socializme je možná a možný je i socializmus, len je z definície menej efektívny a menej efektívna je v jeho kontexte i samotná ekonomická kalkulácia. Vyjadriť sa k významu vlastníckych práv; budem tvrdiť, že vlastnícke práva sú podmienkou vyššej efektívnosti. Popíšem problém organizačných zložiek (rodina, firma, komunita, ...) a problému ekonomickej kalkulácie; budem tvrdiť, že kalkulácia je odvodená aj od určenia účtovného štandardu kalkulácie danej spoločenskej zložky. Zameriam sa i na príspevok Hayeka a jeho tzv. „problému“ poznania; budem tvrdiť, že Hayekov príspevok do diskusie je validný a naopak je to Misesova interpretácia, ktorá nie je nakoniec správna; aj keď Mises na začiatku uvažovania o probléme, explicitne riešenie naznačuje. Nerozvíja ho však, čím dostáva svoju argumentáciu do logických problémov. Nakoniec si ukážeme odpovede na niektoré nové súvisiace otázky s témou ekonomickej kalkulácie, ktoré budú vychádzať z tu predstavenej interpretácie problému, t.j. napr. prečo je kapitalizmus a slobodná spoločnosť ekonomicky efektívnejšia vo využívaní vzácnych zdrojov.

2. Problém ekonomickej kalkulácie a kritika doterajšieho prístupu Rakúskej školy

Problém ekonomickej kalkulácie je spojený s otázkou toho, ako je možné vysvetliť existenciu kalkulačnej jednotky, ktorá je identická pre každého človeka, ak človek statkom prisudzuje hodnotu subjektívne. Problém vychádza z toho, že subjektívne prisúdenie hodnoty statkom nie je porovnateľné. Každý subjekt má svoju vlastnú hodnotovú škálu, na základe ktorej vníma okolitú realitu. Druhý problém vychádza z toho, že tým, že subjekty pristupujú k hodnoteniu statkov rôznym spôsobom, tak statky majú hodnotovo heterogénny charakter. To značí, že statok voda môže byť hodnotovo vnímaný dvoma subjektmi rozdielne. Ak do celého obrazu

³ Kinsella, S. The Great Mises-Hayek Dehomogenization/Economic Calculation Debate. WWW DOCUMENT <<http://www.stephankinsella.com/2016/02/the-great-mises-hayek-dehomogenizationeconomic-calculation-debate/>>

⁴ Caplan, B. Is socialism really “impossible”? WWW DOCUMENT <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08913810408443598>>

⁵ Práce sú zverejnené na mojom osobnom blogu viagold.sk

zakomponujeme časové hľadisko, resp. časové kontinuum, tak problém je ešte zjavnejší aj v rámci jedného človeka, nieto ešte viacerých. A to z toho hľadiska, že statok voda môže i jeden človek v čase t hodnotovo vnímať inak ako v čase $t+1$. Stojíme teda pred zaujímavým problémom toho, ako vedia subjekty pri takto definovaných predpokladoch vôbec ekonomicky kalkulovať? To, že sa s týmto problémom vypradáva je zjavné z empirickej reality, ktorú okolo seba vnímame, t.j. že ľudia kalkulujú a predmetné problémy riešia.

V roku 1920 prichádza s návrhom riešenia Mises, o ktorom tvrdí, že je konzistentné s teóriou subjektívnej hodnoty. Problém subjektívneho vnímania a prisudzovania hodnoty statkom si Mises uvedomuje. Problém navrhuje riešiť prostredníctvom výmeny! Mises tvrdí, že výmena dvoch statkov, ktorá prebieha na základe toho, že dva subjekty vzájomne odlišne hodnotia vymieňané statky, vytvára objektívny výmenný pomer týchto statkov; cenu. Objektívna výmenného pomeru týchto dvoch statkov umožňuje následne jeho vnímanie nielen subjektmi, ktoré výmenu realizujú, ale i ďalšími subjektmi. **Je to preto, lebo cena je objektívna črta reality.** Ľudia takto vzájomne „komunikujú“ subjektívne vnímané potreby (ends), ktoré uspokojujú nejakými menenými statkami (means). Subjektívne inverzné hodnotenie dvoch statkov dvoma subjektmi, vytvára vlastne objektívnu črtu reality. Cena je totižto objektívny fakt. Mises k tomu píše:

In an exchange economy the objective exchange value of commodities enters as the unit of economic calculation. This entails a threefold advantage. In the first place, it renders it possible to base the calculation upon the valuations of all participants in trade. The subjective use value of each is not immediately comparable as a purely individual phenomenon with the subjective use value of other men. It only becomes so in exchange value, which arises out of the interplay of the subjective valuations of all who take part in exchange. But in that case calculation by exchange value furnishes a control over the appropriate employment of goods. Anyone who wishes to make calculations in regard to a complicated process of production will immediately notice whether he has worked more economically than others or not; if he finds, from reference to the exchange relations obtaining in the market, that he will not be able to produce profitably, this shows that others understand how to make a better use of the goods of higher order in question. Lastly, calculation by exchange value makes it possible to refer values back to a unit. For this purpose, since goods are mutually substitutable in accordance with the exchange relations obtaining in the market, any possible good can be chosen. In a monetary economy it is money that is so chosen.

Táto pasáž je z hľadiska nami vedenej argumentácie kľúčová; a to ako z hľadiska validnosti Misesovej argumentácie, tak i jeho kritiky; preto ju uvádzam celú. Mises tu poukazuje na *možnosť* vzájomného porovnania činností subjektov súvisiacich s ekonomizáciou predmetov reality. Porovnanie umožňuje jednak odkryť hodnotenie druhého subjektu súvisiace s hodnotením predmetu reality, ktorý vo výmene požaduje, ale i hodnotenie spojené s tým predmetom reality, ktorý vo výmene ponúka a *vice versa* z hľadiska druhého. Stanovujeme teda akoby nejaký vzájomný hodnotový benchmark. Platný tu a teraz a platný pre dané dva subjekty, *avšak* prenosný ako informácia aj na iné subjekty, ktoré o výmene vedia. Doslova to účastníkom výmeny, ale i ostatným ukazuje, vzájomný vzťah prisudzovania hodnoty statkom vo výmene

dvoma subjektmi. Mises upozorňuje, že objektívna výmenná hodnota statkov zároveň umožňuje kalkulovať (pre-počítavať našu ekonomickú činnosť) v nejakých jednotkách. Potiaľto nie je možné argumentácii skutočne nič vyčítať a jedná sa o brilantné riešenie subjektívnej povahy hodnotenia statkov. Potom však nasleduje pasáž, ktorá sa javí ako logická: „*since goods are mutually substitutable in accordance with the exchange relations obtaining in the market, any possible good can be chosen. In a monetary economy it is money that is so chosen.*“ Ako si ukážeme, jedná sa zo strany Misesa o nešťastné zjednodušenie problému, ktorý ho následne musí viesť z nesprávnym logickým záverom a stavia jeho argumentáciu do logicky protichodných tvrdení.

Mises síce popisuje proces prechodu od subjektívneho hodnotenia ku kalkulácii. Avšak o ekonomickej kalkulácii hovorí *primárne* len ako o peňažnej kalkulácii. Inú si v princípe nevie predstaviť. Pri zmienke o nepeňažnej kalkulácii sa odvoláva na konštatovania, že je možná len pri statkoch nižšej triedy. Spomína príklad domácnosti, či roľníka, ktorý nemusí mať kalkulačný problém, pokiaľ do výmeny nevstupujú aj statky vyššej triedy (kapitálové statky, potrebné na produkciu spotrebných statkov nižšej triedy). Rovnako sa odvoláva na to, že napr. Robinson, nemusí mať kalkulačný problém, pokiaľ sa jeho kalkulácia zameriava na uspokojovanie jeho samotných potrieb (*in kind calculation*). Identicky je vedená jeho argumentácia i ďalej v kontexte ekonomickej kalkulácie v socialistickej spoločnosti. Je to vyspelé ekonomické spoločenstvo, ktoré nemôže bez monetárnej kalkulácie existovať, vzhľadom na to, že sú to *hlavne rozšírené procesy výroby*, pri ktorých spoločenstvo potrebuje monetárnu ekonomickú kalkuláciu vznikajúcu na slobodnom trhu v kontexte individuálnych vlastníckych práv:

Calculation in natura, in an economy without exchange, can embrace consumption goods only; it completely fails when it comes to dealing with goods of a higher order. And as soon as one gives up the conception of a freely established monetary price for goods of a higher order, rational production becomes completely impossible. Every step that takes us away from private ownership of the means of production and from the use of money also takes us away from rational economics. (zvýranenie textu je Misesovo)

Vnímanie ekonomickej kalkulácie ako monetárnej kalkulácie však Misesa a jeho obhajcov stavia do vzájomne protichodných a nelogických tvrdení. **Tvrdím, že hlavný problém takto vedenej argumentácie je v odvodení kalkulácie priamo od minulej monetárnej ceny výmeny. Problémom je samozrejme minulé cena.** Či monetárna, tak i nemonetárna. Tvrdenie vytvára trojaký problém; tretí v poradí je najzávažnejší. Prvým problémom je, že naši predchodcovia nemali vždy peniaze; čo nepopierajú ani Mises a jeho stúpenci. Čo však bolo pretým, ako naši predchodcovia vynašli peniaze? Museli predsa ekonomicky kalkulovať a dokonca i úspešne, aj keď len v kontexte (ich mentálnych) možností. Bez toho, aby realizovali nejakú formu „úspešnej“ ekonomickej kalkulácie by sme tu jednak neboli a na druhej strane by nemali ako vzniknúť komplikovanejšie produkčné štruktúry, pri ktorých Mises už kalkuláciu vyžaduje a dokonca tvrdí, že môže byť len monetárna. Nekalkulovaním sa ku kalkulácii dostať

jednoducho nedá⁶. Vyzerá to, že Misesovi sa moc nechcelo ísť do vysvetľovania takýchto odpovedí súvisiacich so spôsobom kalkulácie pred peňažnou ekonomikou. Odpoveď obchádza prostredníctvom argumentu o aplikácii kalkulácie na tzv. jednoduché a zložité ekonomické procesy. Pri jednoduchých tvrdí, že kalkulovať je vlastne jednoduché. Odhad cien vie minispoločenstvo (jednotlivec, rodina, malá komunita) zrealizovať. Samozrejme na základe minulých (bártrových) cien. Tým však vytvára druhý problém. Empirickú otázku toho, od kedy *peňažná kalkulácia* potrebná je a do kedy nie je, resp. aký druh ekonomického procesu je ešte jednoduchý a aký je komplikovaný? Tretí problém, ktorý súvisí s dvoma predchádzajúcimi, a ktorý je nosným problémom (práve vzhľadom na tento tretí problém, vôbec existujú prvé dva), je nesúladsť tvrdenia o ekonomickej kalkulácii založenej na minulých cenách v kontexte toho, že všetko konanie je zamerané na budúcnosť; minulosť je pre človeka uzavretá. Nie je to moje tvrdenie, je to správne tvrdenie Misesa. **Ak je proces kalkulácie založený na predchádzajúcich cenách a predchádzajúce ceny sú tiež výsledkom kalkulácie, ako je však potom možná predchádzajúca kalkulácia? Cena (fakt) je výsledkom určitého procesu kalkulácie a proces kalkulácie vychádza z minulých cien, ktoré sú rovnako na kalkulácii založené. Toto je takzvaný kontradiktívny regresus ad infinitum argument.** Ako je však potom vôbec možná predchádzajúca kalkulácia, ktorá je súčasťou predchádzajúceho konania, ktorého výsledkom je historická cena (fakt), ktorá má byť podľa Misesa základom pre kalkuláciu zameranú na budúcnosť? Inými slovami, ako sme vôbec na základe tejto logiky, ktorú nám predstavil Mises, začali kalkulovať? Predpoklad minulej ceny totižto implikuje existenciu minulej kalkulácie⁷. Mises však tvrdí, že bez minulej ceny sa kalkulovať nedá. Nejedná sa zároveň o nejaký zakrytý argument z hľadiska interpretácie Misesa. Jedná sa o explicitnú pozíciu misesovcov. Dokonca ju vysvetľujú, ako akýsi „verstehen“ toho, že len takto je možné vnímať predchádzajúce podmienky konania subjektov, na základe ktorých sa vieme ďalej rozhodovať a konať⁸.

Sú dve možnosti, ako sa pozrieť na tento problém. Prvá možnosť je, že ostaneme na Misesovej pozícií, avšak potom sa musíme nevyhnutne dostať do bludného argumentačného kruhu. Ceny (či už monetárne alebo nemonetárne) sú totižto pre Misesa predpokladom akejkoľvek ekonomickej kalkulácie, ale zároveň i výsledkom výmeny, ktorá je nevyhnutne výsledkom konania, ktoré v sebe obsahuje i prvok kalkulácie. Druhá možnosť je priznať, že Mises problém ekonomickej kalkulácie nevysvetlil. A ako vidíme, základná otázka je, ako sme vôbec ako ľudia začali ekonomicky kalkulovať za vyššie stanovených predpokladov, t.j. neexistencii spoločného denominátora kalkulácie a heterogenity hodnotového vnímania statkov, pričom oba

⁶ Tomuto problému sa autori Rakúskej školy väčšinou vyhýbajú. Pozri napr. de Soto, J.H. (2012) *Socializmus, Ekonomická kalkulácia a podnikanie*. p 131. Bratislava. Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika., kde de Soto problému venuje nasledovné konštatovanie: „*A koncom 19. storočia Walter Bagehot jasne odporoval, že primitívni divosi neboli schopní urobiť ani jednoduché odhady výnosov a nákladov.*“

⁷ Hülsmann použil kontradiktórny regresus ad infinitum, napr. proti Selginovi. Pozri v Hülsmann, Jörg Guido. "A Realist Approach to Equilibrium Analysis." *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 3, No.4 (Winter 2000), p. 45

⁸ Vid' napr. v Hülsmann, J.G., *Knowledge, Judgment, and the Use of Property*. str. 47. WWW DOCUMENT <<https://mises.org/library/knowledge-judgment-and-use-property>>

predpoklady musia byť vysvetlené v kontexte platnosti teórií, ako je teória subjektívnej hodnoty a teória marginálnej užitočnosti.

Problém, pred ktorým tu stojíme ma pritom dvojaký charakter. Jednak je nutné vysvetliť ako spoločný denominátor pre ekonomickú kalkuláciu nadobúda svoju kúpnu silu – sám o sebe⁹. A na strane druhej musíme vysvetliť aj princípy samotnej ekonomickej kalkulácie.

Ešte predtým, ako pristúpime k revízii misesovho prístupu, predstavme si Hayekove tvrdenia o kalkulačnom probléme. Hayek píše svoju prácu jednoznačne v Misesovom odkaze – monetárnej kalkulácii. Vzťahuje sa na neho teda identická kritika ako na Misesa. Hayek však prináša diskusiu o kalkulačnom probléme na mierne odlišnú rovinu, ktorú považujem v kontexte tejto práce za inštruktívnu a validnú. Rovinu nazýva Hayek problém ekonomickeho poznania (knowledge problem), ktorý spoločenstvo rieši prostredníctvom cenového systému. Hayek vníma samotnú realizáciu ekonomickej kalkulácie až ako výpočtový problém. Tomu, ako tvrdí, predchádza však problém vstupných údajov, ktoré nie sú nikomu (implikuje centrálnemu plánovača) samostatne prístupné. Píše, že problém ekonomickeho alokovania zdrojov spočíva v tom, ako zabezpečiť najlepšie využitie vzácnych zdrojov pre členov spoločenstva tak, ako členovia spoločenstva tieto zdroje presne vnímajú. Hayek sa zameriava na to, že pre správnu alokáciu zdrojov sú samozrejme nutné informácie. Tvrdí, že v princípe neexistuje nič, čo sa vo svete stane, čo by neovplyvňovalo rozhodnutia ľudí o alokácii vzácnych zdrojov. Zdôrazňuje však, že je to cenový systém, ktorý tým, že kondenzuje tieto roztrúsené partikulárne informácie, zjednodušuje rozhodovanie sa o správnom alokovaní zdrojov. A to bez toho, aby sa každý jednotlivец musel zaoberať príčinami súvisiacimi s tým, čo priamo ovplyvňuje jeho záujem. Hayek píše:

„It is indeed the great contribution of the pure logic of choice that it has demonstrated conclusively that even such a single mind could solve this kind of problem only by constructing and constantly using rates of equivalence (or “values,” or “marginal rates of substitution”), i.e., by attaching to each kind of scarce resource a numerical index which cannot be derived from any property possessed by that particular thing, but which reflects, or in which is condensed, its significance in view of the whole means-end structure. In any small change he will have to consider only these quantitative indices (or “values”) in which all the relevant information is concentrated; and, by adjusting the quantities one by one, he can appropriately rearrange his dispositions without having to solve the whole puzzle ab initio or without needing at any stage to survey it at once in all its ramifications.“

Hayek teda chápe cenový systém ako komunikačný nástroj, ktorý si spoločnosť spontánne vytvorila. Pasáž píše Hayek v kontexte monetárneho cenového systému. Avšak ako si ukážeme nižšie, monetárny cenový systém je až ďalším krokom v evolúcii ekonomickej kalkulácie. Predmetné Hayekovo tvrdenie bude preto nutné ukotviť najskôr v spoločenstve bez monetárnej

⁹ Misesovu kritiku regresného teorému a problému nadobudnutia kúpnej sily peňazí som zrealizoval napr. v Pošvanc, M. Teória intersubjektívne vnímanej hodnoty peňazí“, alebo v „Problém kúpnej sily peňazí a jej objektivizácie Mises-Rothbard-ovou vetvou rakúskej ekonomickej školy alebo prečo Bitcoin nebude peniazmi“. WWW DOCUMENT <www.viagold.sk>

jednotky a ukázať tak všeobecnejšiu validnosť daných premís (za opomenutie tohto kroku je nutné Hayeka kritizovať), tvrdiť následne, že monetárny systém je teda až vitálnou komunikačnou nadstavbou riešenia problému ekonomickej kalkulácie. Následne budeme môcť poukázať na to, že inštitucionálne manažovaný cenový systém (napr. dnešný burzový systém, pôsobenie market-makrov, dnešné HFT technológie) sú dokonca ďalšou nadstavbou tohto nástroja a dokonca je možné potom špekulovať, či nové technológie prinášajúce možnosti tzv. triple-accounting (kryptograficky zaručeného potvrdenia transakcie v rámci podvojného účtovníctva založené na báze decentralizovaných blockchain technológií, resp. iných technológií riešiacich konsenzus dát v systéme), sú/budú ďalším technologickým evolučným krokom, ktorý zlepší nástroj súvisiaci s cenovým systémom pri riešení problému ekonomickej kalkulácie. Aj keď túto tému nebudeme explicitne rozoberať. To, že Hayek nazerá na cenový systém, ako na evolučný nástroj je možné vidieť v nasledujúcej pasáži jeho práce:

„The price system is just one of those formations which man has learned to use (though he is still very far from having learned to make the best use of it) after he had stumbled upon it without understanding it.“

Pristúpme teda k revízií pôvodnej misesovskej koncepcie ekonomickej kalkulácie a využime vitálne časti či už Misesovej alebo Hayekovej argumentácie.

3. Revízia teórie ekonomickej kalkulácie

Aj keď sa to z vyššie uvedenej kritiky nezdá, Mises riešenie problému naznačoval, no nikdy ho nerozpracoval. Či už je dôvodom jeho metóda, či niečo iné, necháme na inú diskusiu. Mises však jednoznačne ukazuje, že cena je objektívnou črtou reality, čím je uchopiteľná každým subjektom. Je to zároveň cena, t.j. výmenný pomer dvoch statkov, ktorá odhaľuje prisudzovanie hodnoty dvom statkov inverzne dvoma subjektmi vo výmene. Problém, ktorému Mises čelí je, že priama výmena akonáhle prebehne, skončí, a stáva sa minulosťou. Jej podmienky sa teoreticky môžu opakovať, avšak nie nevyhnutne a skôr môžeme predpokladať ich neustálu zmenu. Ekonomická kalkulácia v kontexte barteru alebo minulých peňažných cien tak musí viesť nevyhnutne k logickým problémom. Ekonomickú kalkuláciu je nutné vysvetliť smerom do budúcnosti bez toho, aby bola pre nás minulosť akokoľvek významná.

Skúsme teda na úvod nášho skúmania vziať validnú časť Misesovej argumentácie, pričom zrealizujeme pri výklade miernu úpravu, čím si stanovíme základné tézy, od ktorých môžeme skúmanie viesť ďalej. Problém je možné riešiť malou zmenou náhľadu na problém a opustením výmeny v partikulárnom čase t , ktorá skončí a je minulosťou. Musíme sa zamerať sa na dlhový výmenu, t.j. výmenu, kedy v čase t poskytuje veriteľ dlžníkovi statok X a v čase $t+1$ dlžník eliminuje svoj záväzok voči veriteľovi v podobe statku Y . Predmetom úvahy dvoch subjektov tu nie je porovnávanie minulosti na rozdiel od výmeny v partikulárnom čase t . Vo výmene v partikulárnom čase t totižto vymieňame niečo, čo sme už vyrobili. Posudzujeme tým niečo, čo sa už stalo. Na tento druh kalkulácie potrebujeme nevyhnutne porovnať cenu v čase t a inú cenu v čase $t - 1$. Ako sme si však ukázali minulosť spôsobuje problémy; musíme totižto porovnávať dve situácie, ktoré majú rôzny hodnotový kontext. Minulosť je absolútne

heterogénna. Bez peňazí v nej porovnávame hrušky s jablkami. Avšak našim cieľom je vysvetliť dané porovnanie bez peňazí.

Dlhová výmena naopak trvá smerom do budúcnosti. Je plánom. Jedná sa o budúcu elimináciu dlhu nejakými jednotkami statku Y za to, že dlžník skôr v čase získal X, ktoré je už vyrobené. Budem tvrdiť, že z hľadiska tejto výmeny, je ekonomická kalkulácia účtovným štandardom¹⁰ veriteľa v podobe statku Y, na ktorom sa dohodol s dlžníkom. Jedná sa zároveň o spoločný štandard veriteľa a dlžníka vzhľadom na to, že aj dlhová výmena implikuje vzájomnú dohodu subjektov; aj keď je pravda, že štandard je navrhovaný skôr veriteľom v podobe pomeru Y/X, ktorý je naplnený neskôr v čase, pretože výmenný pomer X/Y je už zrealizovaný v čase t a ostáva minulosťou. Účtovný štandard je však dohoda v podobe eliminácie záväzku v Y. Na jej základe vedú účastníci výmeny kalkulovať svoje zisky, ktoré sú z hľadiska veriteľa v podobe sľúbeného Y a z hľadiska dlžníka v podobe toho, čo mu ostáva, ak naplní svoj záväzok voči veriteľovi, t.j. zostatok nejakých statkov, ktoré sú výsledkom jeho ekonomickej aktivity v priebehu času $t \rightarrow t+1$, mínus Y, ktorým eliminoval svoj dlh.

Zmena zamerania z priamej výmeny na dlhovú výmenu prináša niekoľko kvalitatívnych zmien. Po prvé dlhová výmena trvá v čase. V danom časovom kontinuu trvá i vzniknutý účtovný štandard, ktorý je tým pádom prenositeľný i na ostatných členov ekonomického spoločenstva. Po druhé ekonomická kalkulácia sa zameriava na budúcnosť, čo je plne v kontexte tvrdení o tom, že konanie človeka je vždy zamerané na budúcnosť; t.j. kalkuláciu neodvodzujeme z minulých cien, jedná sa o *objektívnu ex ante dohodu*. Ostatné ceny statkov v priebehu trvania záväzku odvodzujeme od aktivity dlžníka, ktorý sa snaží eliminovať dlh v podobe Y. To značí, že v priebehu trvania záväzku vymieňa výsledky svojej ekonomickej činnosti voči nejakej časti Y tak, aby na konci dohody, splatil celý záväzok v Y. Priebežná výmena v Y je motivovaná práve snahou eliminovať záväzok v $t+1$. Takto vzniknuté ostatné ceny počas trvania záväzku vyjadrované v Y (Y dopytuje dlžník, aby splatil záväzok) majú svoje zameranie rovnako smerované na budúcnosť. Je zároveň irelevantné, či má Y podobu peňazí alebo akéhokoľvek iného statku; je to dohoda o dlhovej výmene, ktorá medzi veriteľom a dlžníkom implikuje objektívny štandard kalkulácie vyjadrenej v Y, ktoré je poskytnuté neskôr v čase za X, ktoré je poskytnuté skôr v čase. Je zároveň absolútne irelevantné, či sa táto výmena týka jednoduchého alebo komplikovaného výrobného procesu. Čo je zároveň zásadné, je to, že tento princíp štandardu ekonomickej kalkulácie je uplatniteľný do evolučného vývoja ekonomických vzťahov, t.j. je možný popis jeho postupného vzniku od dlhovej výmeny dvoch subjektov, ktoré vytvárajú akoby binárny ekonomický kalkulačný štandard (štandard dvoch subjektov) na akýkoľvek produkčný proces, až po akokoľvek početnú komunitu subjektov, ktoré časom

¹⁰ Pojem „účtovný štandard“ považujem za vhodný vzhľadom na to, že ide o dohodu medzi dvoma alebo viacerými ľuďmi o podmienkach dlhu a o jeho eliminácii neskôr v čase. Je to dohoda o tom, čo je Y, koľko jednotiek Y sa používa neskôr v čase, dohoda o časovom rámci výmeny, a tiež o tom, čo je kolaterál a čo sa stane, ak sa stane to alebo ono a dlh sa nesplatí. Toto tvrdenie má viacero implikácií ako napr. to, že je to bankový sektor, ktorý vytvára na úrovni trhu štandard účtovnej jednotky, alebo problém ekonomickej chyby je inherentným intersubjektívnym fenoménom tejto dohodnutej normy, resp. to má vplyv na to, prečo realizujeme veľké množstvo ekonomických chýb, ktoré nazývame „ekonomická kríza“ a dané tvrdenie má tiež vplyv na teóriu kapitálu. V neskorších textoch budem podrobnejšie rozpracovávať ďalšie implikácie tejto definičnej zmeny.

vytvárajú vzájomný ekonomicko-kalkulačný štandard (n-nárny štandard) ktorý, ako si však ukážeme, už logicky kolabuje do vyjadrovania ekonomickej kalkulácie len v určitom počte statkov, ktoré komunita na kalkuláciu používa v podobe niekoľkých druhov peňazí.

Kontext tejto argumentácie je zároveň napojiteľný na Hayekov argument o cenovom systéme ako nástroji ekonomickej kalkulácie. Statok Y ako účtovný štandard z binárneho vzťahu dvoch subjektov je prenositeľný na ďalšie subjekty. Samozrejme len v prípade, že i ostatné subjekty s daným štandardom súhlasia, t.j. je pre nich výhodné štandard používať, resp. je súčasťou pravidiel komunity, pričom sa mohol generovať v primitívnom konkurenčnom prostredí viacerých statkov. V jednotkách Y je následne určovaný i „cenový“ systém v danej komunite, ktorý slúži ako základ na odhad akceptovateľnosti a reálnosti naplnenia konzekventných dlhových výmen už ďalších subjektov, t.j. zjednodušene subjekty začínajú riešiť postupne otázku či prijať alebo neprijať podmienky dlhovej výmeny, ktorá je v danom štandarde navrhovaná. Tá následne vplýva na ďalší rozvoj produkčných štruktúr a ich časové a priestorové rozširovanie i mimo hraníc komunity, kde sa procesy opakujú. V komunitách sa zároveň začínajú vyvíjať a špecializovať ekonomicke činnosti, ktoré ďalej vyvíjajú metódy určovania kúpnej sily Y (vznik peňazí → bankový systém) a na strane druhej sa zdokonaľuje samotný cenový systém (trhovišťa → prvotné burzy → globálny finančný systém).

V nasledujúcich podkapitolách si detailne popíšeme tento stručný náčrt riešenia a uvediem hlbšiu argumentáciu a jeho vysvetlenie. Musíme si totižto ukázať, ako je táto teória napojiteľná na teóriu subjektívnej hodnoty a následne si musíme ukázať, ako zo subjektívneho hodnotenia vznikajú ceny a aká je ich úloha a ako kalkulujeme nepeňažne a nakoniec sa zameriame na procesy, ktoré stoja za nadobúdaním kúpnej sily peňažnej kalkulačnej jednotky a ako je teória napojiteľná na iné teórie vzniku peňazí.

3.1 Teória subjektívnej hodnoty

Ekonomickú kalkuláciu je nevyhnutné ukotviť v kontexte teórie hodnoty a spojitého problému tzv. problému imputácie hodnoty, pretože sú to menené statky, ktorými sa vytvára objektívna cena. Postup, ktorý zvolíme, bude nadväzovať na nedávne veľmi inšpiratívne práce Slováka Šimona Bil'a. Ako ukazuje Bil'o¹¹, teória hodnoty a problému prisudzovania hodnoty tzv. statkom vyššieho rádu (v kontexte teórie imputácie hodnoty) bola uzavretou témou v princípe od roku 1930. Misesovský tzv. ordinalistický prístup k problému hodnotenia „porazil“ kardinalistické pokusy o vysvetlenie hodnotenia statkov vyššieho rádu, ktoré sú prítomné u Böhm-Bawerka a Wiesera¹². Kým sa Böhm a Wieser snažia riešiť problém imputácie hodnoty statkov vyššieho rádu prostredníctvom kardinalistického prístupu, je to Čuhel-Misesove riešenie predmetného problému, že v kontexte hodnotenia neexistuje nič viac, ako len preferovanie *a* voči *b*; t.j. žiadne rátanie hodnoty, len porovnávanie toho, čo je lepšie a čo je horšie. Avšak Misesove riešenie stále obsahuje rovnanie sa (*equation*) t.j., že hodnota produktu

¹¹ Bil'o, Š. 2004. Imputation and Value in the works of Menger, Bohm-Bawek and Wieser. WWW DOCUMENT <<https://nb.vse.cz/kfil/elogos/miscellany/bilo105.pdf>>

¹² Bil'o, Š. 2004. The Theory of Imputation: A context of value spreads between means and ends. WWW DOCUMENT <http://www2.gcc.edu/dept/econ/ASSC/Papers2004/Imputation_Bilo.pdf>

sa rovná hodnote celkového komplexu faktorov produkcie, ktoré sú na jeho zhotovenie potrebné. Biľo upozorňuje, že je to prof. Hülsmann, ktorý identifikoval tento bod Misesovho „dedičstva“, zdedeného od ostatných autorov rakúskej školy¹³. Tvrdenie nemá byť podľa Hülsmanna v súlade s Misesovými tvrdeniami o tom, že hodnotenie môže byť založené len na ordinárnom princípe; t.j. hodnotenie je založené len na princípe „viac/menej“, žiadne „rovná sa“. Prof. Hülsmann v nadväznosti na tento poznatok stanovuje v kontexte teórie úroku, že úrok pochádza z hodnotového spreadu medzi potrebami (ends) a prostriedkami/statkami (means), ktoré majú byť vždy z definície nižšie na hodnotovej škále, ako im prislúchajúce potreby¹⁴.

Šimon Biľo však predvádza brilantnú kritiku prof. Hülsmanna, ktorá končí elimináciou toho, že by mohol existovať hodnotový spread medzi potrebami a prostriedkami na ich uspokojovanie. Nie je vôbec náhoda, že Biľo popri tom predstavuje vlastné riešenie problému hodnotenia a problému imputácie hodnoty. Veľmi inšpiratívne. Riešenie si najprv predstavíme, a následne ho podrobím kritickým poznámkam. Na ich základe sa budem následne snažiť eliminovať identifikované chyby tak, aby bola jeho teória hodnotenia udržateľná voči mojej kritike. Tým predstavím jej novú verziu, ktorá poslúži pre vysvetlenie toho, ako naši predchodcovia kalkulovali aj bez peňazí.

Biľo je praxeológ a preto začína svoj popis tým, čo je konanie, ktoré považuje za cieľavedomé a vyžadujúce voľbu, ktorá vedie k dosiahnutiu želaných cieľov. Poukazuje na to, že podmienkou konania je, že človek musí cítiť nepokoj (*uneasiness*), predstavu viac uspokojujúceho stavu a očakávanie toho, že konanie kauzálne spôsobí odstránenie alebo umiernenie cíteného nepokoja. Ako vysvetľuje, konanie je nevyhnutne zamerané len na

¹³ Hülsmann píše, „Mises brings up the following case:

<Let us suppose that the scale of values of the possessor of an apple, a pear, and a glass of lemonade, is as follows:

1. An apple
2. A piece of cake
3. A glass of lemonade
4. A pear

If now this man is given the opportunity of exchanging his pear for a piece of cake, this opportunity will increase the significance that he attaches to the pear. He will now value the pear more highly than the lemonade.>

It is true that this passage is no clear-cut evidence that Mises championed value imputation theory. Mises does not actually say that the value of the goal of the exchange (the piece of cake) is fully imputed on the means (the pear); he just says that the exchange opportunity will increase the significance of the pear, to the point that the value of the pear will now be higher than the value of the glass of lemonade—but not necessarily equal to the value of the cake“. Pozri v Hülsmann, J.G. Theory of Interest. WWW DOCUMENT <https://mises-media.s3.amazonaws.com/qjae5_4_7.pdf> p.89

¹⁴ Kritiku prístupu prof. Hülsmanna realizuje Šimon Biľo. Nezáväzne na práci Šimona Biľa som realizoval kritiku Hülsmanna i ja a to v práci „Teória úrokovej miery. Revízia rakúskeho prístupu“ dostupné na WWW DOCUMENT <<https://viagold.sk/teoria-urokovej-miery-revizia-rakuskeho-pristupu/>>, kde som identifikoval iné problémy ako Biľo. V práci však navrhujem iné potenciálne miesto pre hľadanie pôvodu tzv. *originary interest*. Práca je zároveň v súlade s tu predstaveným riešením ekonomickej kalkulácie.

budúcnosť, cieľ konania je vždy tzv. *action-result* kategóriou, ktorá je posudzovaná v kontexte kontrafaktuality výsledku konania, t.j. potenciálneho alternatívneho stavu toho, čo by sa stalo za iných okolností, ak by človek nevyvíjal aktivitu na odstránenie cíteného nepokoja (*uneasiness*). Nie je to teda súčasný stav vnímaného nepokoja, ktorý je pre človeka dôležitý, ale sú to potenciálne stavy, ktoré sú pre nás „neprijateľné“, ak by sme nekonali.

Biľo nasleduje Misesa, že je to konajúci človek, ktorý transformuje veci z reality na ekonomické statky („*acting man makes them – things – means*“). Biľo ďalej parafrázuje Misesa, že k tomu zároveň platí, že prostriedky musia byť vždy vzácne, inak by nemalo zmysel konať a prostriedky by boli len všeobecnými podmienkami ľudského blaha. Je to rozhodnutie (voľba) medzi rôznymi možnosťami, ktorá reprezentuje hodnotu, pričom sú dané alternatívy na tomto základe ordinárne škálované na preferenčnej škále. Biľo si v kontexte doterajšieho vývoja teórie hodnoty zároveň všima, že ordinárne hodnotenie môže prebiehať len na úrovni potrieb (*Ends*) a nie na úrovni prostriedkov. Explicitne tu naráža proti tvrdeniu prof. Hülsmana, ktorý tvrdí, že hodnota je trilaterálny vzťah medzi subjektom a minimálne dvoma statkami. Nie je. Používanie prostriedkov, resp. rozhodnutie o ich získavaní, je od potrieb a ich hodnotenia odvodená. Trilaterálny vzťah musí existovať jedine na úrovni potrieb, t.j. hodnotenie je trilaterálny vzťah medzi potrebou, kontrafaktúlnou potrebou a človekom. Hodnota môže byť odvodená jedine z posudzovania potrieb. Nie posudzovaných statkov.

Z týchto východísk, potom prichádza kľúčový bod jeho práce – identifikuje dva druhy hodnoty, resp. hodnotenia. Odvoláva sa pritom na Misesa, ktorý špecifikuje, že myseľ človeka si predstavuje predtým, ako človek niečo vykoná v realite dva stavy vecí a rozhoduje sa medzi nimi v zmysle toho, ktorý z nich mu vyhovuje lepšie. Biľo na základe tohto identifikuje existenciu tzv. *ex ante value*. O nej tvrdí, že je nevyhnutným predpokladom akéhokoľvek konania (*pre-action nexus*), čo znamená, že hodnota existuje aj „mimo“ konania (mimo dáva do úvodzoviek sám Biľo). Z toho Biľovi nevyhnutne vyplýva, že musia existovať dva druhy hodnotenia – *ex ante* a *in action*. Na tomto mieste veľmi šikovne prepája tento poznatok s Rothbardovým vnímaním hodnotenia, pričom podľa Biľových slov Rothbard mierne vybočuje od svojich predchodcov vzhľadom na to, že základom Rothbardoveho vysvetlenia hodnoty, je *transformácia* ordinárneho vzťahu medzi potrebami a prostriedkami. To značí, že na základe ordinárneho hodnotenia potrieb (*ends*) je transformáciou hodnotené ordinárne hodnotenie prostriedkov (*means*), čím Rothbard rieši aj problém imputácie hodnoty, t.j. že hodnotenie spotrebných a produkčných statkov nie je vzájomne prepájané, ale je odvodené od cieľov, ktoré majú naplniť. Biľo šikovne využíva Rothbardove uvažovanie a aplikuje ho na svoje závery – na existenciu *ex-ante* hodnotenia a hodnotenia *in action*. Zavádza tzv. praxeologický bod. Sám tvrdí, že ide o pomôcku pri predstavení si problému. Praxeologickým bodom rozdeľuje *ex-ante* hodnotenie a hodnotenie *in-action*. Hodnotenie je teda *ex-ante* prisudzované cieľom a ich súvisiacimi ultimátnym cieľom (*ends* a *ultimate ends*); Biľo medzi nimi nerozlišuje a následne je transformované do hodnotenia prostriedkov (*means*) prostredníctvom hodnotenia *in-action*, ktoré však nie je ani tak samotným hodnotením *per se*, ale *konkrétnym výberom stavu vecí*, stavu prostriedkov – statkov, ktoré uspokojujú myslené ciele. Je zjavné, že výber prostriedkov je teda plne ovplyvnený myslením (*ex-ante value*) toho, čo má byť nimi uspokojené. Nejde zjavne o žiaden stav statkov ako taký, ide o uspokojenie našich potrieb statkami. Jedná sa o veľmi podstatný bod, pričom inšpiráciu preň získal

pravdepodobne od prof. Hülsmana, ktorý tvrdí, že ak by človek mohol uspokojiť svoje potreby bez toho, aby musel vyberať prostriedky ich uspokojenia, urobí tak. Biľo týmto skutočne sviežim uvažovaním rieši zároveň i problém imputácie hodnoty a to tak, že hodnotením (kvázi) potrieb smerujeme vždy k uspokojeniu ultimátnych potrieb a tieto hodnotové (ordinárne preferované) vzťahy medzi potrebami prenášame do reality a vyberáme si tomu zo subjektívneho hľadiska najlepšie zodpovedajúce stavy prostriedkov ich uspokojenia. Rovnako formuluje¹⁵ nasledujúce pravidlá imputácie hodnoty:

„1. Every action is only action-result oriented – only action-result categories could be valued.

2. Only ultimate ends (= uneasiness = action-result desires) are really valued (“ex ante”), their quasi-ends are valued only derivatively. No choice could be thought of between these two (ends and their quasi ends) and also between consequent quasi-ends of the same end – choice represents taking and giving up, whereas these have to be either chosen or given up together from the nature of the choice.

3. Means in the role of conditions of relevant praxeological point are not valued at all, only ultimate ends and quasi-ends – action-result means, are valued, “ex ante” and “in action”, second one only “in action”. Means that in particular “praxeological point” represent our abilities just are. They are “given”, or they are the result of previous quasi-ends. “

Máme teda pred sebou novú a ním formulovanú teóriu hodnoty a imputácie. Z nej zároveň vyplýva, že hľadanie úroku v sprede medzi *ends* a *means* nie je možné, čím logicky dokazuje neplatnosť teórie úroku prof. Hülsmana. Biľo veľmi elegantným spôsobom prepája existujúce poznanie v oblasti teórie hodnoty, pričom prepája staršie poznatky, ktoré vylepšuje novými postrehmi¹⁶.

Kritika Biľovej teórie

Biľov prístup budem síce kritizovať, avšak rovnako navrhmem riešenie, ktoré identifikované problémy odstráni. Problémy v jeho teórii vidím na nasledujúcich miestach. Prvým je praxeologický bod, druhým súvisiacim problémom je z toho vyplývajúca hierarchizácia potrieb. A treťou výhradou je, že Biľo nerieši a nepopisuje teóriu v časovom kontinuu.

Praxeologický bod má Biľo používať ako pomôcku pre vysvetlenie. Problém je, že sa jedná o kľúčový bod jeho práce. Práve na jeho základe je vôbec možné rozlišovať medzi *ex-ante* a *in-action* hodnotením. Dané rozdelenie však spôsobuje problém. Biľo na tomto základe totižto tvrdí, že hodnotenie existuje aj mimo konanie. Pred ním. Nejedná sa pritom z mojej strany o nejakú domnienku. Biľo je až príliš explicitný. Je to však zjavná objektivizácia hodnotenia. Hodnotenie musí ale byť z definície subjektívne. Nemá ako existovať mimo konania; pred ním. Konanie sa ním inými slovami nezačína, resp. aj premýšľanie o hierarchizácii potrieb je

¹⁵ Ibid. str. 20

¹⁶ Je škoda, že nepostupuje ďalej a nepredstavuje aj svoj pohľad na problematiku prechodu z hodnotenia na oceňovanie, resp. vzťah *value* a *appraisal*. Rovnako je škoda, že sa vyhol, aplikácii svojej teórie v čase.

konaním. Biľo by mohol ešte tvrdiť, že existujú akoby dva druhy konania. Jedno v pozícii premýšľania a druhé v kontexte vykonávania konania. Čo je však logický nezmysel. Konanie je len jedno. Problémom však je, že Biľo má zároveň pravdu. Konanie skutočne potrebuje stav, od ktorého sa potrebuje akoby odpichnúť. Praxeologický predpoklad je nutný. Jedná sa o prvú oblasť problémov, ktoré musíme vyriešiť.

Druhý problém je riešenie problému imputácie hodnoty. Biľo nasleduje Rothbardovu prácu a vysvetľuje, že na problém imputácie hodnotenia sa je možné pozerat' jedine z hľadiska *ends* a ich hierarchizácie. Tvrdí, že človek realizuje hodnotenie na základe výberu tzv. *ultimate ends* a *ends* (*ends* sú odvodené od *ultimate ends*). Avšak v poznámke pod čiarou hovorí¹⁷, že medzi *ultimate ends* a *ends* nerozlišuje, avšak následne tvrdí, že *kvázi-ends* sa stávajú pri hodnotení prostriedkami naplnenia *ultimate-ends*. Z uvedeného teda plynie jasná hierarchizácia *ends* a potreba rozlišovania medzi nimi. Zdá sa, že Biľo tu vytvára podobnú hierarchizáciu, o akú sa Böhms snažil pri riešení imputácie hodnoty na strane *means*. Biľo sám pritom používa argument Misesa, že usporiadanie produkčných statkov a spotrebných statkov nie je vôbec dôležité. Argument o *ex-ante* a *in-action* hodnotení však hierarchizáciou potrieb implikuje. Nerobí však potom Biľo identickú chybu, za ktorú Mises kritizuje Böhma?

Zároveň si pozorný čitateľ možno všimol, že Biľo sa elegantne vyhýba stanovenému problému prof. Hülsmannom, ktorý upozorňuje na to, že Mises zanechal v teórii imputácii problém rovnosti hodnoty. Biľo nasledujúc Rothbarda hovorí o transponovaní, resp. odvodení hodnotenia *in-action* z hodnotenia *ex-ante*. Derivovanie, resp. odvodenie, resp. transfer z *ex-ante* na *in-action* však implikuje buď identické hodnotenie, čiže rovnosť. Sám Biľo tvrdí, že pri *hodnotení in-action* nejde vlastne o hodnotenie *per se*. Nie je úplne jasné, ako to myslí. Z kontextu sa prikláňam k tomu, že pri *in-action* podľa neho nemôžeme hodnotiť vôbec. Tam sa jedná len o výber stavu vecí (statkov). To značí, že pri otázke, či existuje nejaký druh hodnotenia statkov, by mal odpovedať, že neexistuje žiadny, hodnotíme len potreby a z toho i vyplýva, že nie je možné uvažovať o žiadnom rovnaní sa hodnotenia a ani o žiadnom zaradení prostriedkov na hodnotiacu škálu za potreby. Misesov problém teda Biľo svojim prístupom odstraňuje *per se*. V jeho systéme neexistuje.

Posledným problémom, ktorý môžeme v rámci jeho teórie implikovať, je problém časového kontinua. Nerieši vyššie realizovaný popis v čase¹⁸. Zároveň však neváha tvrdiť, že akýkoľvek statok M1, ktorý subjekt používal na uspokojovanie potrieb v čase „t“, je neskôr v čase úplne iným statkom a nemá z praxeologického hľadiska žiadnu spojitosť s M1 (odhliadnuc od fyzikálnych podobností s M1). Ak by to však platilo, tak nemôže byť z definície platný zákon klesajúceho úžitku, pri ktorom tvrdíme, že v čase neskoršia jednotka statku M uspokojuje naše

¹⁷ Ibid. str.11 (poznámka č.5)

¹⁸ Ibid. str. 16. „*The static auxiliary tool of “praxeological point” will help us to understand the relation and interdependence of concrete decision-making aspects in the dynamics of human action. It also enables us to deal with the problem of value by itself and not distort our analysis by the phenomenon of time that is not under the present scope of investigation. This holds true especially for the actions the end of which is fulfilled in the same “physical time” as they are performed, for example exchange. In the “praxeological point”-analysis, we are easily able to see “pre action” and “action result” categories and not to confuse ourselves with considerations of unchanged physical world*“

potreby menej. Nemôžeme ani nikdy hovoriť o nejakom dopyte po statku M (nič také ako dopyt by neexistovalo, všetko by boli v časovom kontinuu praxeologicky odlišné statky) a nevieme ani vysvetliť, ako môže človek preferovať potrebu, ktorú má M1 uspokojiť dnes viac, ako zajtra. Alebo by sme museli tvrdiť, že tým, že subjekt dopytuje M1, nemení svoje hodnotenie potreby, ktoré má M1 uspokojiť, čo je v čase veľmi problematické a to preto lebo by sme museli predpokladať buď nemennosť potrieb v čase alebo to, že poznáme budúcnosť¹⁹. Je škoda, že sa problému uplatnenia svojej teórie v časovom kontinuu Bil'ov nevenoval. Na tomto poli zanechal pre nás len odhady.

Náprava

Cieľom tejto sekcie nie je poprieť Bil'ove tvrdenia. Skôr pôjde o to, popísať problematiku tak, aby sme odstránili vyššie stanovené výhrady. Bil'ova teória nie je teda bezproblémová; avšak ktorá je, že áno. Kľúčovým problémom je však podľa môjho názoru vyššie identifikovaný problém – hodnotenie ex-ante a hodnotenie in-action. A ten musíme odstrániť. Jeho odstránením sa vyhneme praxeologickému bodu a ako uvidíme i tvrdeniam o hierarchizácii *ultimate ends* a k nim prislúchajúcich *ends*. Rovnako musí byť predstavené riešenie aplikovateľné v časovom kontinuu, aby bol zachovaný zákon klesajúcej hraničnej užitočnosti a zároveň musíme odpovedať, aký je vzťah medzi potrebami a prostriedkami na ich naplnenie v zmysle Hülsmannovej kritiky rovnosti a Bil'ovemu vyhnutiu sa problému. A aby toho nebolo málo, všeobecným problémom doterajších prístupov, čiže nielen Bil'a, je podľa môjho názoru i argumentácia okolo vnímania vzácnosti v kontexte vzťahu *ends – means* a konania, ktorá by mala byť rovnako napravená²⁰.

Nápravu musíme samozrejme nasmerovať k hlavnému problému. Odkiaľ pochádza ekonomická hodnota. K problému ohodnocovania statkov Menger píše²¹:

„The value of goods [i.e. means] arises from their relationship to our needs [i.e. ends], and is not inherent in the goods themselves. With changes in this relationship, value arises and disappears.“

Menger popisuje kauzálny vzťah. Statky samé o sebe hodnotu pre neho nemajú. Hodnota je im prisudzovaná v kontexte našich potrieb. Vzťah end-mean zároveň vytvára akoby dve strany rovnice. Na jednej strane máme ends. Na druhej strane máme means. Toto oddelenie spôsobilo napr. to, že časť rakúskych vedcov riešila problém hodnoty na strane statkov a hľadala, ako je statkom hodnota imputovaná. Vzhľadom na to, že sa „pohybovali“ na strane statkov, sa

¹⁹ Detailnejší popis tohto problému je možné vidieť v Potužák, P. 2016. *CAPITAL AND THE MONETARY BUSINESS CYCLE THEORY*. pp. 100-110. WWW DOCUMENT <https://vskp.vse.cz/49157_capital_and_the_monetary_business_cycle_theory_essays_on_the_austrian_theory_of_capital_interest_and_business_cycle> mnou predstavené riešenie daného problému je možné nájsť v Pošvanc, M. *Teória úrokovej miery. Revízia rakúskeho prístupu. Príloha č.1.: Postrehy, spojitosti a polemika s pracou Pavla Potužáka*. WWW DOCUMENT <<http://viagold.sk/teoria-urokovej-miery-revizia-rakuskeho-pristupu-priloha-c-1-postrehy-spojivosti-a-polemika-s-pracou-pavla-potuzaka/>>

²⁰ Mises neváha napr. tvrdiť, že vzácnosť reality je predpokladom konania a zároveň tvrdiť, že je to konanie, ktoré realitu ekonomizuje, t.j. že ju ako ekonomicky vzácnu na základe konania vníname.

²¹ Menger, K. *Principles of Economics*. p.120. WWW DOCUMENT < https://mises-media.s3.amazonaws.com/Principles%20of%20Economics_5.pdf?file=1&type=document

nemusíme veľmi čudovať, že hľadajú riešenie v kardinálnom vyjadrovaní hodnoty²². Čuהל-Misesove ordinalistické riešenie eliminuje problémy kardinálneho rátania hodnoty a smeruje nás omnoho viac k hodnoteniu *ends* na základe bazálneho porovnania toho, že *a* je vždy len vhodnejšie/preferovanejšie ako *b*. Mises pritom zachováva stále rovnakosť pri hodnotení *ends* a odvodených hodnotení *means*. Problém imputácie vynecháva a vzájomnú súvislosť produkčných a spotrebných statkov odvodzuje len od porovnávania toho, či sa nimi uspokojujú definované potreby. Hülsmann si však všíma to, že Mises v teórii zachováva rovnosť, čo ho vyrušuje, pretože to implikuje matematické porovnávanie hodnoty medzi *ends* a *means*. Hľadá dokonca v spreade medzi *ends* a *means* úrokovú mieru. Rothbard (s Biľom) sa zameriavajú explicitne na hodnotenie *ends*. Je to však Biľo, ktorý je konzistentný a prichádza s riešením hodnotenia len na úrovni *ends*; *means* sú pre neho len vybratým stavom veci, ktorý je od hodnotenia *ends* odvodený. Dostáva sa však do bludného kruhu, kedy musí tvrdiť, že subjektívne hodnotenie v konaní je odvodené od hodnotenia pred konaním, čo implikuje buď objektívnu existenciu hodnotenia pred konaním, alebo existenciu rôznych druhov konania. Čo teda vidíme? Vidíme intelektuálnu diskusiu, ktorá sa zameriava na problém hodnoty, ktorý bol Mengerom identifikovaný v kontexte odhalenia kauzálneho vzťahu ends-means. Zo začiatku bola diskusia sústredená na stranu *means* a neskôr sa preniesla na stranu *ends*. Oba prístupy však vedú k problematickým záverom. Ostáva nám teda v princípe jediné. Zamerat' sa na vzťah (*relationship*) a to *per se*²³.

A mám za to, že sa jedná o jediné schodné riešenie. Zoberme si napr. Hülsmannovu poznámku, ktorú si všíma i Biľo, že človek, ak by mohol preferovať uspokojenie potrieb bez toho, aby použil pritom prostriedky, tak by to urobil. Hülsmann píše²⁴:

„The end is what really counts for the acting person, whereas the means is merely the thing or the action that is in between his present state of affairs and the state of affairs in which his end is realized if an acting person could choose between either having his end realized or having the means to attain it, he would choose the end.“

²² Pozri napr. v Biľo, Š. 2004. Imputation and Value in the works of Menger, Bohm-Bawek and Wieser. Str. 9. „Böhm-Bawerk's muddle is the question of what he is really counting – utility, prices, or both is easily seen in the end of this exposition, where he simply skips from the “utility economy” to examples with monetary prices (ibid., p. 167).“ WWW DOCUMENT <<https://nb.vse.cz/kfil/elogos/miscellany/bilo105.pdf>>

²³ Je nutné upozorniť, že sa nejedná o niečo nové. Predmetný vzťah sa vyskytuje vo všetkých prácach autorov. Zároveň sa nejedná o pragmatické riešenie typu „keď to nie je možné ani tým smerom a ani druhým, skúsme to stredom“. Predmetné riešenie je podľa môjho názoru veľmi dobre prepožiteľné napr. s Hayekovým Sensory order, resp. s prácami aj ďalších autorov, ktoré sú zamerané na to, že naše myslenie má kategorizačný, t.j. vzťahový, charakter. Tézu o vzťahu ends-mean vieme teda napojiť na kauzálny svet, t.j. na to, ako funguje naša myseľ.

²⁴ Hülsmann, J.G. A Theory of Interest. pp.86-87. WWW DOCUMENT <https://mises-media.s3.amazonaws.com/qjae5_4_7.pdf?file=1&type=document>

Podľa neho, ak je *means* vybratý, tak jedine preto, že uspokojuje jemu prislúchajúci *end*²⁵. Biľa pravdepodobne viedla táto abstrakcia práve k tomu, že si uvedomil, že sú to *ends*, ktoré hodnotíme, nie *means*. Means vyberáme. Odtiaľ možno rozdelenie konania na *ex-ante* a *in-action*. Čo je však dôležité, *means* vyberáme jedine v kontexte *ends*. Neexistuje tu iný kontext. Ako vieme, to, že nejaká vec v realite existuje, neznamená, že je automaticky *means*. Je to konajúci agent, ktorý z veci urobí *means*.

„A thing becomes a means when human reason plans to employ it for the attainment of some end and human action really employs it for this purpose. Thinking man sees the serviceableness of things, i.e., their ability to minister to his ends, and acting man makes them means“²⁶.

Hülsmannova abstrakcia v zmysle toho, že ak by sme mohli nevybrať *means* a rovno uspokojiť *ends* nie je správna²⁷. Jedná sa totižto o kauzálny vzťah *per se*. Mysleľ človeka síce vie zdefinovať nejakú potrebu *per se* a tá je pre človeka tým hlavným. Avšak následne implikuje myseľ otázku *ako definovanú potrebu uspokojiť*. Preto hľadáme *means* a myseľ vytvára kauzalitu - vzťah. Z hľadiska odmietnutia Hülsmannovej tézy sa tu nejedná zároveň o praktický problém vzácnosti a toho, že sme vzhľadom na naše vnímanie vzácnosti nútení vždy vybrať *means*, t.j. že z povahy okolitej reality nie je možné vybrať len *ends*. Jedná sa tu o povahu kauzality, ktorú vytvára myseľ, t.j. zákonitosť myslenia. Vzácnosť totižto nie je črtou reality a ani nie je predpokladom konania, ako sa mylne nazdávajú viacerí autori rakúskej školy.

Téza, že vzácnosť je nevyhnutná podmienka k akémukoľvek uvažovaniu a argumentácii okolo ľudského konania je nesprávna. Nemôže platiť, že podmienkou konania je vzácnosť reality, pričom vzácne sú vždy *len* statky, ktoré sa môžu statkami stať *jedine* na základe konania („... *human action really employs it...*“). Predtým sú totižto len vecami, resp. ak nie sú vzácne, tak sú *general conditions of human welfare*²⁸. Buď sa veci (realita) stávajú statkami na základe konania, pričom je následne odhalené, že sú vzácne, resp. je pri niektorých odhalené, že nie sú vzácne a tak sú *general conditions of human welfare*. Alebo je vzácnosť reality predpokladom konania. Obe tvrdenia nemôžu platiť spoločne. Realita nie je vzácna *per se*. Je vzácna pre konajúceho človeka. A je vzácna v kontexte jeho potrieb²⁹. To značí, že vzácnosť je odvodená

²⁵ Biľo, Š. 2004. The Theory of Imputation: A context of value spreads between means and ends. str.8. WWW DOCUMENT <http://www2.gcc.edu/dept/econ/ASSC/Papers2004/Imputation_Bilo.pdf>

²⁶ Mises, L. Human Action. p. 93 WWW DOCUMENT <<https://mises.org/library/human-action-0/html/pp/663>>

²⁷ Biľo ukazuje jej nesprávnosť z iného uhľa pohľadu.

²⁸ „Means are always scarce compared with desired services, otherwise there would be no need for action in connection with them and they would be only “general conditions of human welfare”. Pozri v Biľo, Š. 2004. The Theory of Imputation: A context of value spreads between means and ends. str.10. WWW DOCUMENT <http://www2.gcc.edu/dept/econ/ASSC/Papers2004/Imputation_Bilo.pdf>

²⁹ Ak aj v rámci myšlienkového experimentu o rajskej záhrade predpokladáme trvalo žijúce telo (neumriem tam) a zároveň predpokladáme, že je tam spoločenstvo napr. 100 ľudí a zároveň predpokladáme, že si tam jeden subjekt uvedomuje maximum možností možných vedomí, čiže každý by si uvedomoval ostatných 99 subjektov, tak aj v takejto situácii môže existovať vzácnosť v podobe myšlienkovvej hry na vzácnosť. Z toho plynie, že vzácnosť je výsledok myslenia, nie okolitej reality. Realita totižto je. Vzácnu ju robí naše myslenie v kontexte našich potrieb – napr. pre potrebu myšlienkovvej hry. To isté platí i na Hülsmannovu abstrakciu toho, že ak by sme mali možnosť uspokojovať *ends* bez nutnosti výberu *means*, tak ako je tu popísané, tak stále môže daná

od toho, že realitu hodnotíme. Vzácnosť musí byť teda odhalená *ex post*, potom, čo človek identifikuje vzťah *end-mean*. Zamerajme sa na Misesovu citáciu: „*Thinking man sees the serviceableness of things, i.e., their ability to minister to his ends, and acting man makes them means*“. Postupnosť vysvetlenia by mala byť takáto. V prípade, že sa jedná o nejaký hojný statok (napr. vyberám 1 jablko a nachádzam sa akurát v sklade miliónov jablák) alebo dokonca neobmedzený statok (vyberám si slnečné žiarenie, vzduch na Zemi), tak sa jedná v kontexte našich potrieb stále o *mean*, ktorý môžeme nazvať akýmsi *thing-mean*³⁰. Aj táto vec totižto uspokojuje naše potreby; človek pri nej identifikuje kauzalitu *end-mean*. Bez nás by bola daná vec len súčasťou reality. Takto je súčasťou *general conditions of human welfare*. Ak sa však jedná o obmedzený statok *v kontexte našich potrieb*, tak jedine následne dokáže myseľ identifikovať jeho relatívnu vzácnosť; a v tomto prípade ho môžeme nazvať *economic-mean*, práve kvôli tomu, že musí byť ekonomicky využívaný. Všimnime si zároveň, že aj v prípade *thing-mean* a aj v prípade *economic-mean* platí zákon hraničnej užitočnosti³¹, ktorý vyplýva zo vzťahu *end-mean per se* a vzťahu medzi viacerými potenciálnymi hodnotenými ends-means. Sú to teda vzájomne neoddeliteľne vnímané kauzálne vzťahy, ktoré myseľ kategorizuje a vytvára medzi nimi preferenčnú škálu v kontexte vnímanej vzácnosti prostriedkov *means*³².

Posudzovaním vzťahu *end-mean* ako celku vieme udržať validnú časť Bilfovej argumentácie bez toho, aby sme pritom predpokladali hodnotenie *ex-nate* a *in-action*. „Potrebujeme“ totižto, aby sme zrealizovali popis hodnotenia len *in-action*. *A to vzťahom realizujeme*. Zároveň však „potrebujeme“, aby bolo vysvetlenie uplatniteľné v čase a zachovali sme platnosť zákona klesajúcej hraničnej užitočnosti. Budeme teda musieť nevyhnutnú úpravu, okrem uplatnenia

kauzalita existovať v kontexte hry mysliacich bytostí, t.j. že by dané bytosti napr. všeobecný stav uspokojenia potrieb naschvál opustili a hrali sa na to, že ho nemajú a musia voliť means.

³⁰ Jedná sa o vec reality, pri ktorej si uvedomujeme, že uspokojuje nejakú našu potrebu a zároveň danú vec nemusíme ekonomizovať.

³¹ Zákon platí všeobecne. Musí teda platiť napr. aj na vzduch. Aj ten v normálnom stave dopytujeme približne 12 nádychov za minútu a nie viac bez ohľadu na to, že je ho neobmedzené množstvo (telo reguluje uspokojovanie danej potreby samozrejme automaticky) a až zmenami cieľa, napr. chcem bežať sa mení jeho využívanie, resp. ho dokonca ekonomizujeme, ak meníme cieľ napr. na „prežiť pod vodou“. Pri vzduchu zároveň vidíme, že sa nejedná o praktický problém vzácnosti, ale o zmenu cieľov, ktoré následne spôsobujú, zmenu vnímania a potreby vzduchu. Pričom kauzalita „potreba dýchať – vzduch“ existuje predtým, ako je potenciálne vzduch ekonomizovaný ako statok.

³² Pre vyššiu mieru precíznosti je nutné uviesť, že myseľ kategorizuje dané vzťahy na viacerých poznatkových úrovniach. Ak by sme si zobrali pre ukážku tohto tvrdenia napr. delenie poznania od Karla Engliša, ktorý delí poznanie na empirické (kauzálna rovina), teleologické (ekonomická rovina) a normatívne (právna rovina), nad ktorým funguje formálno-logické poznanie, tak sa na daný vzťah môžeme pozeráť jednak z fyzikálno-chemického kauzálneho hľadiska, t.j. voda uhasí smäd, avšak zároveň myseľ kategorizuje daný vzťah aj z hľadiska teleologického, kedy posudzuje mieru, intenzitu a časový charakter predmetného vzťahu v kontexte našich potrieb, t.j. vodu preferujem napr. pred ohňom, resp. vodu preferujem ihneď, nie zajtra, resp. po pohári vody chcem uspokojiť potrebu spánku a pod. Kauzálny vzťah End-Mean je tu teda posudzovaný z rôznych hľadísk, pričom vzácnosť ako taká je posudzovaná v zmysle Englišovej terminológie v rámci teleologického poznania. Samozrejme Hayekovský monizmus bude vysvetľovať tento princíp inak, prostredníctvom mentálnych máp.

teórie na vzťah *per se*. Ak by sme sa zastavili tu a použili na zobrazenie tradičný spôsob zobrazenia preferenčnej škály vyzeral by asi takto:

- 1.end-mean
- 2.end-mean,
- ...
- N.-tý vzťah end-mean.

Toto by však nebolo správne. Dané zobrazenie by nebolo možné používať v časovom kontinuu. Mohlo by sa vždy stať, že akýkoľvek partikulárny end-mean sa zmení v dôsledku toho, že konanie je orientované na budúcnosť, čo spôsobuje zmenu hodnotového kontextu a zmysluplné konanie a preferenčná škála musia byť aplikovateľné včas. Musíme urobiť ešte jeden druh úpravy. Budeme tvrdiť, že na daný vzťah sa musíme pozerať ako na *sumu*, t.j. človek má celkovú $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, v rámci ktorej podľa potrieb preferuje ďalšie partikulárne sumy. To znamená, že človek vníma nejakú sumu cieľov, ktoré uspokojuje nejakou sumou statkov – portfóliom statkov³³.

Vnímanie $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ je potrebné pre vysvetľovanie problému hodnotenia v časovom kontinuu. **Matematická konštrukcia je časovo invariantná, takže je použiteľná v časovom kontinuu a relatívna pozícia statku v rámci portfólia statkov umožňuje riešiť rôzne subjektívne kontextuálne ohodnotenie statku v čase, keď meníme nami vnímanú sumu potrieb, aby sme odstránili nový a nový vnímaný nepokoj. Bude teda preferenčná škála vyzerať takto?**

1. $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$,
2. $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$,
- ...
- N.-tý vzťah $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$

Ako ma upozornil František Chroustal³⁴, použitie takto modifikovanej avšak tradične zobrazovanej preferenčnej škály, ktoré som použil v prvej pracovnej verzii tejto práce, by implikovalo nasledujúce problémy. Po prvé, automatické vytvorenie vzťahu ends – mean a jeho nemennosť. Druhý problém klasického zobrazenia, ktorý som si pôvodne neuvedomil je v tom, že implikuje vždy existenciu nejakého reálne existujúceho prostriedku. Je však nutné priznať, že sú to ends, ktoré sú pre človeka tým podstatným a prvotným. Až následne myseľ hľadá príslušný means a vytvára vzťahovú štruktúru mysle. Niekedy však nemusí nájsť žiaden mean. To však neznamená, že nevie naformulovať predstavu nejakej potreby *per se*. Mysle človeka vie bezproblémovo napr. naformulovať potrebu toho, že by bolo fajn, ak by som vedel napr. čarovať. Rovnako vie naformulovať k tomu mean v podobe čarovného prútika, či zaklínadla.

³³ Z empirického hľadiska nepopisujeme niečo neobvyklé. Ľudia si budovali vždy nejaký druh portfólia statku, aby uspokojili rôzne druhy potrieb. Jedná sa len o miernu úpravu súčasnej teórie hodnoty, keď sa zameriame na celkovú sumu potrieb v ich celistvosti, na ktorú v jej celistvosti používame nejakú prostriedky, t.j. statky zakomponované do celkového portfólia statkov, ktoré máme. Zákon o klesajúcej marginálnej užitočnosti sa tu uplatňuje na marginálnu zmenu portfólia ako celku namiesto marginálnej zmeny konkrétneho statku.

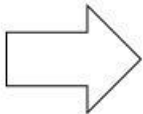
³⁴ Chroustal, F. Osobný rozhovor. Viedeň. 20.03.2019.

Avšak tie z povahy svojej veci neexistujú. Ak by platilo rovnako automatické formulovanie vzťahu end-mean, tak by z toho rovnako plynulo, že by sme neboli schopní formulovať nové druhy mean napr. v podobe vynálezov, či inovatívnych objavov uspokojovania potrieb. Všetko toto nás núti upustiť od tradičného zobrazenia preferenčnej škály.

Zároveň však platí, že Čuhel-Misesove riešenia problému hodnotenia v kontexte *a* je viac preferované ako *b* je platné. Škála musí existovať. Inštruktívnym nám však pri modifikácii môže byť opätovne Hayekov popis fungovania mysle, ktorý hovorí o tom, že naša myseľ formuluje mentálne mapy a *výrazne zjednodušuje interpretáciu reality*. Riešenie je samozrejme možné a inšpirujeme sa pri ňom interpretáciou faktúálnej a kontra-faktúálnej (hypotetickej) časti ľudského konania³⁵. Náhľad na štruktúru preferenčnej škály je možné vidieť na nasledujúcom obrázku:

Obr. 1: Ilustratívna preferenčná škála:

³⁵ „Human action is realised in the actual movement of the body and in the actual activity of the mind. But it also contains two types of unrealised parts: the ends sought after and the foregone alternatives. This fact is almost universally acknowledged, but while the analysis of the subjective and objective rôle of ends has attracted at least some attention among economists (under headings such as “intentionality” and “meaning”), the analysis of foregone alternatives, the hidden side of choice, has been neglected.“ Hulsmann, J.G. FACTS AND COUNTERFACTUALS IN ECONOMIC LAW. p 70. WWW DOCUMENT
<https://bastiat.mises.org/sites/default/files/17_1_3.pdf> pozri však rovnako Tyler, N. Counterfactual Shortcomings in Economic Law. WWW DOCUMENT
<http://www2.gcc.edu/dept/econ/ASSC/Papers2005/ASSC05_Tyler.pdf>

Time continuum					
	Ends			Means	
Counterfactual	Counterfactual unreal Σ U-Ends	<p>possible to think about however not possible to achieve with any present means</p> <p>Counterfactual real Σ R-Ends</p> <p>Ends with direct connection to means; however, they are not prioritized or are not actually achievable in the context of potentially usable resources</p>		No connection to Means	X
	Identified connection to Means			Portfolio of goods Portfolio is serving factual ends as well as	
Factual	Factually perceived Σ Ends	Ends with direct connection to means; prioritized, achievable in the context of potentially usable resources		Explicit and real connection to Means	counterfactual Ends which can happen to be factual

Zdroj: Autor

Prístup prináša viacero riešení. Obrázok ukazuje predstavu preferenčnej škály. Oblasť Ends rozdeľuje do dvoch základných kategórií – faktúalnej a kontra-faktúalnej, hypotetickej. Hypotetickú (kontrafaktúálnu) rozdeľuje na ďalšie dve kategórie a to reálnu a nereálnu. Všetko to, čomu priamo podriaďujeme nami realizované konanie sa nachádza vo faktúalnej rovine preferenčnej škály. Všetko čo je neprioritné a realizovateľné sa nachádza v kontrafaktúalnej avšak realizovateľnej rovine preferenčnej škály. A všetko to, čo je neprioritné *a zároveň* nerealizovateľné v kontexte means (prostriedkov) je v hypotetickej – kontrafaktúalnej rovine preferenčnej škály. Preferenčná škála je tým pádom relatívne jednoduchá, má dve základné roviny³⁶, čo zodpovedá Hayekovej požiadavke, že myseľ zjednodušuje interpretáciu reality.

³⁶ Rozdiel oproti napr. Rothbardovej interpretácii škály by mal byť zjavný. Rothbard tvrdí, že škálu tvoríme nasledovne:

Tým, že sa zároveň zameriavame v kontexte preferenčnej škály na *vzťah* $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, nemusíme rozlišovať medzi hodnotením *ex-ante* a *in-action*. V konkrétnom konaní vyberáme totižto z totalít *vzťahu* $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$. Touto úpravou sme schopní vysvetliť hodnotenie času v čase a imputáciu hodnoty ekonomickému statku v čase. ΣMeans = portfólio prostriedkov je dopytované a držané jednotlivcom na uspokojenie faktuálnych ale i kontrafaktuálnych potrieb.

Keď človek koná, robí to alebo ono v kontexte súčasných a fakticky vnímaných potrieb ΣEnds . Predstava by mala implikovať, že formulácia potrieb (ends) je však nosná. Avšak zároveň sa implikuje, že myseľ sa automaticky snaží priradovať zodpovedajúcu kombináciu prostriedkov. Na faktualnej úrovni je zodpovedajúca kombinácia prostriedkov jednoznačne určená; preto je znázornená pevnou väzbou. Dôležité je zdôrazniť, že jednou z potrieb, ktorá je súčasťou faktualne vnímaných potrieb môže byť zameraná aj na odstránenie niektorých kontrafaktuálne vnímaných potrieb; to znamená, že budujeme portfólio našich statkov prostredníctvom aktuálnej činnosti tak, aby bolo čo najrozmanitejšie, čo nám umožňuje reagovať na neistú budúcnosť³⁷.

Na kontrafaktuálnej úrovni je zodpovedajúca kombinácia prostriedkov myslená; preto je znázornená nepevnou väzbou. Zároveň predstava implikuje možnosť formulácie potreby, ktorá nemá prislúchajúcu kombináciu reálnych means. Človek teda vie naformulovať nejakú predstavu potreby, pre ktorú sa snaží identifikovať prislúchajúce prostriedky, avšak niekedy to nie je z povahy veci možné. Extrémnym príkladom môže byť potreba nesmrteľnosti, či znalosti čarovať, ktorú ľudská myseľ dokáže identifikovať. Dokonca k danej predstave dokáže identifikovať nejakú predstavu prostriedku, napr. elixír nesmrteľnosti, či čarodejnicky prútik, ktorý však v realite neexistujú a ľudský um nevie daný prostriedok zhmotniť. Na tomto príklade zároveň ukazujeme, že formulácia Ends je nosnou črtou preferenčnej škály. Avšak zároveň ukazujeme, že myseľ sa snaží formulovať väzbu k means, pri ktorej niekedy narazí na skutočnú nemožnosť uspokojenia danej potreby. Ak zároveň myseľ dokáže identifikovať v podobe napr. nejakého vynálezu, či inovácie, uspokojenie dovtedy len nerealistických potrieb, je možné

„The actor may be interpreted as ranking his alternative ends in accordance with their value to him. This scaling of ends may be described as assigning ranks of value to the ends by the actor, or as a process of valuation. Thus, suppose that Jones ranked his alternative ends for the use of an hour of time as follows:

(First) 1. Continuing to watch the baseball game

(Second) 2. Going for a drive

(Third) 3. Playing bridge

This was his scale of values or scale of preferences. The supply of means (time) available was sufficient for the attainment of only one of these ends, and the fact that he chose the baseball game shows that he ranked that highest (or first)...“ Rothbard, M. Man, Economy and State. p. 6. WWW DOCUMENT <https://mises-media.s3.amazonaws.com/Man%20Economy%20and%20State%20with%20Power%20and%20Market_2.pdf>

³⁷ To je jeden z dôvodov, prečo dopytujeme peniaze. Diverzifikácia portfólia ΣMeans je vtedy nahradená peniazmi ako najlikvidnejším statkom. Ako však uvidí čitateľ nižšie, cesta k tomuto objavu ľudstva nebola taká priamočiara.

formálne zaradiť dané potreby do nižšej, avšak stále kontrafaktuálnej roviny potrieb. Kontrafaktuálna rovina ends ako celku však stále vyjadruje to, čo nie je človekom realizované.

Dôvody toho, prečo nie je oblasť kontrafaktuálnych potrieb realizovaná má dvojaký charakter. Ten vyplýva z prioritizácie potrieb – faktúálne majú vyššiu priority ako ostatné, avšak zároveň z toho, že niečo nám realizovať umožňuje / neumožňuje i samotný charakter reality, či našich obmedzení v podobe vybavenosti našimi znalosťami, prostriedkami, či úsporami³⁸.

V nami realizovanom popise má teda na rozhodovanie o faktúálnosti a kontrafaktuálnosti ends vplyv i samotná väzba, resp. jej posúdenie k means; jedná sa totižto o vzťah. Z toho vyplýva, že človek by aj chcel, aby mala potreba faktúálny charakter v kontexte toho, že zvažuje, že by mohla byť prioritou a mohla byť zaradená medzi jeho plány, avšak aj tak ostatne na kontrafaktuálnej úrovni, pretože ju nie je možné naplniť z objektívnych príčin, t.j. vzhľadom na to, že človek má obmedzenú vybavenosť means. Prvým príkladom môže byť človek na púšti, ktorý vzhľadom na svoj smäd, túži po vode a uhasenie smädu môže mať ako najurgentnejšiu faktúálnu potrebu, ktorá však neimplikuje, že sa rovno napije. Vodu nemusí nájsť a aj keď je uhasenie smädu medzi aktuálnymi plánmi, môže sa stať, že najprv vymení diamant za ťavu, aby sa k vode rýchlejšie dostal. Avšak ani to neznamená, že nakoniec vodu nájde. Druhý príklad vplyvu means na ends môže byť potreba uspokojenia nejakého sociálneho statusu, ktorá však nebude nikdy naplnená vzhľadom na obmedzený prístup k statkom signalizujúcim daný sociálny status. Nie kvôli tomu, že by človek nevedel danú potrebu prioritizovať alebo že by nechcel, ale vzhľadom na to, že napr. nie je až tak šikovný, aby dané statky, ktorú potrebu zabezpečia, kedykoľvek vo svojom živote získal.

V náčrte je možné vidieť rovnako dve farebné polia. Na strane ends je znázornené explicitne definované pole súčasne vnímanej sumy faktúálnych potrieb, v kontexte ktorej človek koná a ktorá sú uspokojované časťou portfólia statkov, ktoré človek vlastní. Ako si môžeme všimnúť, farebné pole v oblasti means prekračuje do oblasti kontrafaktuálnych ends. Dôvodom je to, že predstava človeka v časovom kontinuu obsahuje i uvedomovanie si kontrafaktuálnych potrieb. To, že nie sú akútne preferované, neznamená, že človek danú Σ Ends ignoruje. Naopak. Tvorená Σ Means je týmto spôsobom „pripravená“ uspokojovať potreby, ktoré sa presunú do faktúálnej Σ Ends podľa rozhodnutia človeka a aktuálne vnímanej faktúálne Σ Ends v inom čase. človek si totižto uvedomuje seba samého v nejakom časovom kontinuu. A je to práve rozširovanie Σ Means, ktoré umožňuje človeku potom lepšie uspokojovať vnímanie meniacej sa aktuálnej Σ Ends.

³⁸ Inštruktívny je pri tomto Menger: „When men recognise that their wellbeing is bound up with the command over certain goods within certain periods of time, and that such goods are likely to be insufficient for their demand, their impulse is (1) to get such goods into their possession or disposal; (2) to preserve the useful properties of the same ; (3) to decide which are their more important and which their less important wants, and to satisfy the former only ; and (4) to so dispose of the goods as to get the greatest possible result or satisfaction on the whole, and to obtain every individual result with the smallest possible expenditure. " The activity men direct to those ends, in its totality, we call their ' economy,' and the goods which stand in these quantitative relations, as the exclusive objects of that economy, we call ' economic goods.' " See in Menger, K. Grundsätze, chap. ii. § 3. cit Smart, W. An Introduction to the Theory of Value. p. 17. WWW DOCUMENT < https://mises-media.s3.amazonaws.com/An%20Introduction%20to%20the%20Theory%20of%20Value_2.pdf>

Človek má teda nejakú celkovo vnímanú $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, ktorá tvorí akoby nejaký „pool“, z ktorého človek vyberá a len jednoducho škáluje *aktuálne vnímaný vzťah* – faktálny vzťah – $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ voči kontrafaktuálnemu v kontexte vnímania seba samého v nejakom subjektívne vnímanom časovom kontinuu. Iný druh hierarchizácie v nami realizovanom popise nepotrebujeme. Môžeme si to predstaviť tak, že za určitých podmienok a cítenia toho, čo Mises nazýva *uneasiness*, bude človek napr. aktuálne vnímať vzťah $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ súvisiaci s nasýtením sa, ktorý je ovplyvnený, ale aj náboženským a kultúrnym pozadím daného človeka (ktoré vstupuje do formulácie partikulárnej ΣEnds). To vyústi do *špecifickejšieho* mixu statkov (nejakého jedla), ktorými uspokojí komplex potrieb, t.j. bude napr. požadovať, aby bolo jedlo kosher alebo nebude preferovať hovädzie mäso, či to bude mať vplyv na úpravu daných statkov tak, aby to vyhovovalo celému komplexu potrieb. Avšak za iných podmienok, je náboženské vnímanie odsunuté do úzadia a preváži napr. nutnosťou prežitia (ktorej podriadi ΣEnds). V prípade tejto radikálnej zmeny okolia sa potom časť tvoriaca ΣEnds v podobe náboženského a kultúrneho pozadia samozrejme nevytratí, presunie sa však do kontrafaktuálnej roviny a nebude mať vplyv na faktálnu stránku veci. Samozrejme ani extrémna situácia nemusí meniť vnímanie ΣEnds v kontexte náboženského alebo kultúrneho vnímania potrieb a človek môže radšej stále obetovať i svoj život (zomrieť hladom) v kontexte potreby svojho náboženského a kultúrneho pozadia.

Nejedná sa o konkrétnu a jasne hierarchizovanú škálu v zmysle ultimate ends vs. quasi-ends, ako vidíme u Biľa. Jedná sa o tvorenú *aktuálnu škálu* partikulárnych vzťahov $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, ktoré sa presúvajú z kontrafaktuálnej do faktálnej roviny a naopak, podľa toho, aký druh voľby človek zvolí. Z hľadiska človeka sa skôr jedná o rôzne kombinácie Ends, ktoré človek vníma a vyberá akoby z nejakého pool-u potrieb. Nie je teda nutné tvrdiť, že nejaký End je len kvázi-End (v Biľovej interpretácii je to Mean), ktorý zodpovedá naplneniu nejakého ultimate End. Súvisiace Ends (napr. v podobe nejakého komplexného podnikateľského plánu) sú rovnako ΣEnds , pričom ich vzájomná súvislosť je (flexibilne) konštruovaná už v predmetnej a posudzovanej faktálnej ΣEnds ako nejakého realizovaného plánu.

V niektorých prípadoch môže mať v rámci faktálnej roviny ΣEnds veľmi konkrétnu a niekedy vágnu podobu. Príkladom vágneho môže byť cieľ dožitia sa čo najvyššieho veku. Človek však nevie miesto, čas, okolnosti a svoj konkrétny vek súvisiaci s oddialením smrti. Vie však danému cieľu implicitne prispôbovať ΣMeans napr. v podobe optimálneho stravovania, športu. Naopak, môže si však určiť v nejakom subjektívne vnímanom časovom kontinuu veľmi konkrétnu ΣEnds , ktorá môže byť spojená napr. so schudnutím na 80 kg. Inokedy môže skutočne vytvoriť nejakú ΣEnds , ktorú môže spĺňať podmienku ultimátnosti. Napr. v prípade nejakého ohrozenia života, kedy bude úplne *všetko* jeho konanie prispôbené tomuto cieľu. Preto je asi najlepším popisom škálovania výber a príprava aktuálnej škály vzťahov $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ v kontexte nejakého poolu vnímaných kontrafaktuálnych reálnych vzťahov $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ a kontrafaktuálnej ΣEnds , ktoré nemusí mať nevyhnutne definovanú príslušnú ΣMeans , na základe čoho stanovuje človek svoje aktuálne preferencie v nejakom subjektívne vnímanom časovom kontinuu.

Kým tvrdenie o tom, že myseľ hodnotí len partikulárny vzťah End-Mean a zároveň ďalšie „konkurenčné“ vzťahy End-Mean by implikovalo, že myseľ by musela spracovávať extrémne množstvo rôznych alternatív a súvislostí medzi End-Mean vzhľadom na to, že End môže byť

teoreticky uspokojený N-spôsobmi prostredníctvom nespočetného množstva konkrétnych means, tak matematické vnímanie $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ celý proces výrazne zjednodušuje. Môžeme si to predstaviť tak, že suma toho, čo máme na mysli pod pojmom „nasýtiť sa“, môže byť aktuálne uspokojená rôznymi kombináciami súm statkov od veľmi partikulárnych kombinácií (napr. toto a takto upravené mäso mi uspokojuje potrebu hladu tak a onak), cez rôzne kombinácie (napr. košer jedlo súvisí s kombináciou náboženských potrieb a potrieb uspokojovania hladu, t.j. suma hodnotových vlastností statku košer jedlo, musí zodpovedať predmetnej sume potrieb) až po veľmi všeobecné (keďže som nejakú takúto bobuľu zjedol včera a utíchol mi po nej hlad, tak dnes zjem túto avšak už inak vyzerajúcu tiež). Sumy umožňujú kazualitu ends-means veľmi flexibilne meniť a vnímať.

Vzťah $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ nám umožňuje zároveň vysvetľovať hodnotenie a preferencie stavu statkov v časovom kontinuu. Vyhýbame sa zároveň dvom tvrdeniam: a) že preferujeme v čase t nejaký konkrétny statok M a v čase $t+1$ preferujeme z praxeologického hľadiska úplne iný druh konkrétného statku M , b) resp. sa vyhýbame tvrdeniu, že ak už teda preferujeme statok M v čase t , tak sa naše preferencie nemenia voči času $t+1$; toto identické hodnotenie M vtedy vyžaduje platnosť zákona o klesajúcom hraničnom úžitku. Vysvetlenie ako realizujeme hodnotenia v časovom kontinuu umožňuje práve matematický náhľad na kauzálny vzťah Ends-Means. Nemusíme tvrdiť, že M je neskôr v čase hodnotovo iný vzhľadom na to, že sa vzhľadom na zmenu ekonomického kontextu nevyhnutne mení postavenie End na našej preferenčnej škále, ktorý M uspokojoval. ΣMeans relativizuje postavenie M a tým umožňuje vysvetliť preferenciu celkového stavu statkov v časovom kontinuu, pričom konkrétny M je súčasťou ΣMeans v relatívnom postavení s inými statkami. Inými slovami tým, že je partikulárny End a partikulárny Mean súčasťou nejakej vnímanej sumy, tak sa ich partikulárne hodnotenie síce mení. Zmena partikulárneho hodnotenia nejakého statku je však irelevantná, pretože človek nazerá na daný problém z hľadiska celkového faktúálneho a kontrafaktúálneho hodnotového vnímania $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, ktoré uplatňuje v čase. V princípe platí, že sa nemení nejaké hodnotové vnímanie statku per se, mení sa hodnotové vnímanie príspevku daného statku do celkového hodnotenia celkového portfólia statkov. Tým pádom sa zachováva platnosť zákona o klesajúcom hraničnom úžitku, ktorý neuplatňujeme na statok, ale uplatňujeme ho na marginálnu zmenu sumy statkov, čím zachováваме aj tvrdenia Misesa s Rothbardom, že sa musí v časovom kontinuu hodnotenie a prisudzovanie hodnoty nevyhnutne meniť. To sa mení, avšak porovnanie je možné realizovať vzhľadom na to, že sa v čase jedná o marginálnu zmenu hodnotenia dvoch súm statkov³⁹.

Prístup umožňuje rovnako sklbiť identifikovaný „problém rovnosti“ medzi hodnotením ends a means u Misesa a Rothbardovým prístupom derivovania, resp. odvodenia hodnoty. Keďže sa jedná aj o matematický vzťah, je konzistentný Misesov prístup v kontexte rovnosti a rovnako je uplatniteľný i Rothbardov prístup odvodenia hodnoty. V našom výklade sa jedná totižto o spojitý vzťah, ktorý implikuje použiteľnosť rovnania sa i použiteľnosť odvodenia hodnoty. Vzťah však implikuje nutnosť určitej obmeny vnímania ohodnocovania statkov (imputácie

³⁹ Detailnejšie pozri v Pošvanc, M. Teória úrokovej miery. Príloha č.1. WWW DOCUMENT <<https://viagold.sk/teoria-urokovej-miery-revizia-rakuskeho-pristupu-priloha-c-1-postrehy-spojivosti-a-polemika-s-pracou-pavla-potuzaka/>>

hodnoty). Ohodnocovanie statkov nie je realizované v kontexte prenesenia ohodnotenia potreby *per se* na statok *per se*. Je realizované v kontexte sumy uspokojovania vnímaných faktuálnych i kontrafaktuálnych potrieb prostredníctvom sumy statkov, t.j. portfólia, ktoré človek má. Z uvedeného plynie, že človek nepreferuje viac statkov pred menej statkami, *preferuje vyššiu mieru uspokojovania potrieb pred nižšou mierou uspokojovania potrieb*, v kontexte čoho buduje svoje portfólio statkov. Čím viac je portfólio statkov vhodné na uspokojovanie faktuálnych i kontrafaktuálnych potrieb, tým viac bude preferované pre inými portfóliom statkov. Pridanie alebo odobratie statku do/z portfólia či už vlastným konaním⁴⁰ alebo prostredníctvom výmeny, či výmeny v čase (t.j. budovanie nového portfólia) je rovnako posudzované v kontexte toho, či nové portfólio v čase dokáže uspokojiť vnímané potreby viac alebo menej ako existujúce portfólio, ktoré bolo vytvorené rovnako výsledok niekoho konania, výmeny, výmeny v čase, úspor, či dedenia. Týmto spôsobom je možné vysvetliť nielen konanie bežného človeka, ale i ľudí, ako sú martýri, pustovníci, či sebe vrahovia. Imputácia hodnoty je teda matematickým spôsobom (cez vnímané sumy ako identické koncepty) prenesená z myšlienkového posudzovania predmetných vzťahov, t.j. z úrovne posudzovania Σ Ends na realitu, t.j. na Σ Means⁴¹.

Po takto realizovaných úpravách ostáva jadro Bil'ovej teórie platné a zároveň sme odstránili naše výčitky voči jeho teórii. Navrhované riešenie umožní ďalej vysvetliť princíp ekonomickej kalkulácie a to najprv bez peňazí na individuálnej úrovni, následne na úrovni výmeny bez peňazí a nakoniec na úrovni výmeny v peniazoch, pričom jeden princíp bude nadväzovať na ten ďalší.

3.2 Ekonomická kalkulácia ako účtovný štandard druhého

Nutnosť vysvetliť princíp kalkulácie na individuálnej úrovni a následne na úrovni výmeny – najprv nepeňažnej a až následne peňažnej, vychádza z toho, že naši predchodcovia sa museli nejakým spôsobom rozhodovať o tom, čo produkovať a čo preferovať pred niečím iným, pričom je zjavné, že nepoužívali ihneď peniaze a zároveň sa muselo jednať o nejaký druh úspešnej stratégie. Inak by tu nikto z nás nebol.

Ako poukazuje Mises, hodnotenie je možné realizovať len na ordinárnom základe. Neexistuje tu možnosť kardinálneho rátania hodnoty. Kardinálnu kalkuláciu je možné realizovať až vtedy, ak máme možnosť používať objektívne vstupy. Pre Misesa boli vstupmi ceny; a navyše vyjadrené v jednotnom denominátore – peniazoch.

Nami predstavené riešenie vnáša do riešenia problematiky určitú mieru používania matematiky; relativizuje vzájomné postavenie statkov v kontexte vnímanej Σ Ends. To umožňuje preferovať jeden stav statkov Σ Means1 pred iným stavom statkov Σ Means2. Už marginálne pridanie alebo

⁴⁰ Vlasné konanie – moja partikulárna činnosť, ktoré odstraňuje nepokoj je tu myslené ako priame konanie. Nepriame konanie je myslené v zmysle výmeny ako spôsobu nepriameho uspokojovania potrieb.

⁴¹ Prístupu podľa môjho názoru umožňuje i určitú matematizáciu problém vo svojej *podstate*. Čo by rovnako naznačovalo, že mainstream-ová ekonómia a jej nástroje sú do určitej miery vhodnými nástrojmi na popis ľudského konania v kontexte popisu abstrakcie; predmetný výklade však explicitne implikuje nemožnosť poznania individuálnych preferencií v ich celku.

odobratie nejakého statku z / do portfólia statkov mení ΣMeans_1 na ΣMeans_2 . Riešenie umožňuje zároveň preferovať rôzne portfóliá v čase; v čase človek neporovnáva konkrétny statok, ktorý podlieha hodnotovým zmenám vzhľadom na to, že sa menia preferencie človeka v čase. Človek porovnáva sumy statkov – portfóliá, ktoré sú matematickými konceptmi a ktoré je v čase porovnávať možné. Rovnako je zachovaná možnosť porovnávania potenciálnych zmien ΣEnds , ktorá vyplýva zo zmien ekonomického kontextu.

Ako sme si ukázali hodnota pramení z posúdenia ΣEnds , ktoré sú už v kauzálnom a neoddeliteľnom vzťahu k posudzovanej ΣMeans . Subjekt nepreferuje *apriori* viac statkov, ktorými uspokojuje svoje potreby. Subjekt *apriori* preferuje vyššiu mieru uspokojenia svojich potrieb v čase. V prípade, že je vyššia miera uspokojenia potrieb spojená s vyšším počtom statkov, bude preferovať i viac statkov. Avšak ak je vyššia miera uspokojenia spojená s iným ako vyšším počtom statkov, bude preferovať túto alternatívu.

Už na tejto úrovni je možné realizovať individuálnu kalkuláciu, ktorá má ordinárny princíp a je vyjadrovaná v sume rôznorodých a meniacich sa statkov v kontexte uspokojovania svojich potrieb v čase. Subjekt sa nachádza vo vyššom uspokojení vtedy, ak ΣMeans (portfólio) uspokojuje jeho ΣEnds v časovom kontinuu v kontexte ním vnímanej subjektívnej anticipácie predstavy vzťahu $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ a naopak. Vie však posúdiť marginálnu zmenu ΣMeans . To značí, že vie porovnávať rôznorodé stratégie zamerané na získanie nejakej viac alebo menej preferovanej ΣMeans (portfólia). Jeho kalkulačnou „jednotkou“ môže byť jedine celá ΣMeans (portfólio). Jedná sa samozrejme o veľmi subjektívnu kalkulačnú jednotku a veľmi komplikovanú. Avšak už na tejto úrovni by mal byť zjavný rozdiel medzi Misesovým a tu realizovaným prístupom. Vzťah hodnotenia $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, nám totižto umožňuje realizovať veľmi základnú kalkuláciu i na úplne individuálnej úrovni. Umožňuje totižto posudzovať úspešnosť alebo neúspešnosť aktivity jednotlivca. Samozrejme veľmi „obyčajne“ a v kontexte vyjadrenia toho, že som/nie som úspešný pri uspokojovaní mojej ΣEnds avšak prostredníctvom zmien ΣMeans (portfólia statkov), t.j. viem posúdiť, že pridanie 13 jabĺk do portfólia je pre mňa uspokojivejších ako pridanie 1 jablka (alebo naopak), pričom danú kalkuláciu realizujem v kontexte ostatných statkov v portfóliu ako sú napr. luk, dom, či nejaké kožušiny, ktoré ma ochránia pred zimou a pod.⁴² To, že je kalkulačnou jednotkou celé portfólio statkov, si najlepšie uvedomíme vtedy, že napr. iný subjekt by mohol preferovať pridanie 2 jabĺk pred 13 jablkami v kontexte ostatných statkov v portfóliu. Záleží totižto od toho, akú ΣEnds portfólio uspokojuje.

Kalkuláciu je možné realizovať jedine v kontexte faktúálne vnímanej ΣEnds v jednotkách ΣMeans . Problematická je samozrejme kalkulácia v kontexte kontrafaktuálne vnímanej ΣEnds a to z toho dôvodu, že nevieme, či bude plánovaná zmena ΣMeans využiteľná neskôr v čase na uspokojenie dnes len kontrafaktuálne vnímanej ΣEnds . To značí, že subjekt môže len odhadovať, či získavané statky do portfólia ΣMeans budú mať vôbec aj nejaký druh využitia neskôr v čase ako je ten, ktorý je dnes faktúálne vnímaný v kontexte faktúálne vnímanej ΣEnds .

⁴² Všimnime si zároveň, že popis je neustále zameraný smerom do budúcnosti. Aj na tejto individuálnej úrovni hodnotíme ΣMeans , t.j. našu individuálnu kalkulačnú jednotku v kontexte toho, či úspešne alebo neúspešne uspokojujeme anticipovanú ΣEnds . Kalkulačná jednotka nie je vyjadrená jedným statkom, je vyjadrovaná všetkými statkami v portfóliu.

Tento problém nie je vôbec triviálny. Opätovne sa k nemu vrátíme zas a znova, pretože je jednou z motivačných faktorov vzniku peňazí a peňažnej kalkulácie, ktorá umožňuje riešenie tohto problému⁴³. Subjekty ho na tejto úrovni mohli riešiť jedine vhodnou diverzifikáciou **ΣMeans**.

Človek zároveň nikdy nežil osamotene. Vždy sa vyvíjal v spoločenstve. Už na tejto úrovni, ak by sme aj predpokladali, že medzi ľuďmi neexistovala žiadna výmena, by mal subjekt minimálne možnosť porovnávať **ΣMeans** (portfólio) druhého voči jeho portfóliu a implikovať tak, či je sused úspešnejší ako on a naopak. Individuálna kalkulácia je obohatená o porovnanie rôznych **ΣMeans**, t.j. rôznych portfólií, avšak stále len v kontexte veľmi rôznorodých osobných účtovných štandardov subjektov. **ΣMeans** (portfólio) predstavuje teda plne subjektívnu kalkulačnú jednotku subjektov, avšak už umožňuje určité porovnanie minimálne medzi dvoma subjektmi⁴⁴.

Podme však ďalej a upustíme od nerealistického predpokladu, že ľudia nerealizovali žiadnu výmenu. Naopak, život v spoločenstve výmenu, t.j. možnosť uspokojovať **ΣEnds** nepriamo implikuje. Vo výmene samozrejme vznikajú ceny statkov. Avšak ako vieme, minulé ceny sú irelevantné. Čo teda kalkulujú dva subjekty vo výmene, keď sa vzniknutá cena stáva minulosťou? Opäť si zopakujme, že subjekty vzájomne nepreferujú vo výmene viac statkov, preferujú vyššiu mieru uspokojenia potrieb, čo realizujú nepriamo. Menené statky teda menia

⁴³ Pre uvedenie si tohto problému, ktorý mimo peňažnej ekonomiky riešime práve diverzifikáciou portfólia môže slúžiť táto veľmi trebná poznámka od Hoppeho s Hülsmann a Block, ktorú uvádzajú síce v inom kontexte, avšak presne vysvetľuje, čomu človek čelí a čo peniazmi rieši: „... this feature of money as the most easily and widely saleable commodity, far from rendering it a future good, qualifies money at the same time as the good best suited to alleviate presently felt uncertainty and, as such, the most universally present good of all. Although only indirectly useful — in this regard like producer goods, and unlike any consumer good — money is precisely on account of its supreme saleability a uniquely present good — in this regard like consumer goods, and unlike any producer good. Because money can be employed for the instant removal of the **widest range of possible needs (or the satisfaction of the widest range of possible desires), it provides its owner with the best humanly possible protection (insurance) against uncertainty, that is, against his uneasiness of not being able to predict — of not being certain about — all of his future needs and desires.** In holding money, its owner gains in the satisfaction of being able instantly to meet, as they arise unpredictably, the widest possible range of future contingencies.“ (bold pridaný). Pozri v Hoppe, H. with Hülsmann, J.G. Block, W.: *Against Fiduciary Media*. WWW DOCUMENT <https://mises-media.s3.amazonaws.com/qjae1_1_2.pdf> p.45.

Vynájdenie peňazí muselo byť z tohto hľadiska pre ľudstvo významným vynálezom, ktorým je možno riešiť práve problém toho, že na individuálnej úrovni bez peňazí nie sme schopní flexibilne reagovať na kontrafaktuálne vnímanú **ΣEnds** pri tvorbe portfólia **ΣMeans**. Diverzifikovaná tvorba portfólia je výrazným spôsobom obmedzená v kontexte odhadovania toho, na čo a čomu všetkému má **ΣMeans** slúžiť. Nemáme šancu poznať všetky budúce eventuality a pripraviť sa na ne vysokou mierou diverzifikácie portfólia. Výmena a peniaze daný problém odstraňujú.

⁴⁴ Nevie, či si to čitateľ všimá, avšak práve sme urobili krok smerom k štandardizácii vyjadrovania kalkulácie. Začíname totižto porovnávať rôzne kalkulačné štandardy. To značí, že ak sa kalkulačný štandard (mäso, luk, dom, jablká) javí z hľadiska druhého ako úspešnejší ako štandard (luk, sánky, dom, hrušky) a je to napr. dom a jablko, ktoré ostatným v komunite v ich osobnom kalkulačnom štandarde chýbajú pre vnímanú vyššiu mieru uspokojovania ich potrieb, komunita môže začať vnímať tieto statky, ktoré aj ostatní chcú zaradiť do svojho kalkulačného štandardu, ako viac hodnotné, čím sa začína vytvárať priestor pre iter-subjektívne porovnávanie kalkulačných štandardov vyjadrované v nejakej komodite, ktorá má vyššiu šancu stať sa statkom M (pozri nižšie vo výklade).

v kontexte uspokojenia faktuálne vnímanej Σ Ends a vnímajú ich v kontexte používaných a v kontexte už vlastnených Σ Means (portfólia). Musíme si uvedomiť, že výmena je založená na nepriamom uspokojení potrieb. To značí, že sa musím niečoho vzdať, aby som niečo získal, avšak v kontexte toho, čo mám. A tu prichádza práve informácia súvisiaca s cenou. Cena meneného statku X za Y (z hľadiska druhého je to opačne), nie je posudzovaná voči nejakej minulej cene (tá nemusela ani nikdy vzniknúť pretože X za Y sa nemuselo nikdy predtým meniť). Cena informuje subjekt o tom, koľko sa toho musí jeden vzdať voči tomu, ako získaná vec prispeje k jeho Σ Means (portfólia). Subjekt tu dáva do pomeru Σ Means mínus statok X voči Σ Means plus statok Y v kontexte jeho faktuálnej Σ Ends. Stále teda posudzuje, či nová Σ Means uspokojí Σ Ends, avšak kým v predchádzajúcom príklade mohol len porovnať Σ Means druhého voči svojmu portfóliu, pri výmene využíva časť portfólia druhého vyjadreného v Y na dosiahnutie novej a viac vyhovujúcej štruktúry jeho Σ Means v kontexte jeho Σ Ends, pričom z akýchkoľvek dôvodov predpokladá, že sa bude mať lepšie, t.j. že takto lepšie uspokojí jeho faktuálne vnímanej Σ Ends. Cena X/Y ho na danom mieste a v danom čase informuje, či mu to vlastne stojí za to zbaviť sa X a získať Y v kontexte porovnania portfólia pred výmenou a po výmene. Opätovne si len zopakujme, že anticipácia kontrafaktuálne vnímanej Σ Ends a jej potenciálneho uspokojovania je stále veľmi komplikovaná, aj keď o niečo jednoduchšia vzhľadom na to, že výmena implikuje, že človek si mohol začať uvedomovať, že kontrafaktuálne vnímanú Σ Ends, v prípade, že sa stane faktuálne vnímanou, je možné uspokojiť výmenou bez toho, aby musel svojím portfóliom Σ Means anticipovať všetky možné eventuality súvisiace s kontrafaktuálne vnímanou Σ Ends. Už samotná výmena a kalkulácia vo výmene znižuje problém neistoty v časovom kontinuu.

Ako vidíme, subjekty začínajú odhaľovať vo výmene omnoho viac i svoje preferencie a svoje osobné náklady a výnosy. Kým v prvom príklade mohol síce subjekt druhému „závidieť“ akú Σ Means má a ako nimi vie uspokojovať predpokladanú Σ Ends, nevidel v princípe to, ako si čo vo svojom portfóliu druhý subjekt váži, aké sú jeho subjektívne vnímané náklady a ako vníma svoje výnosy. Všimnime si, že výklad je stále pritom zameraný na budúcnosť. Druhý subjekt síce vo výmene odhaľuje jeho náklady, avšak v kontexte toho, čo pre neho znamená vzdať sa Y za získané X. Nejedná sa teda z jeho strany o nejaký partikulárny výpočet nákladov produkcie Y. Jedná sa o pomer toho, čo v kontexte jeho Σ Means znamená Y na to, aby uspokojoval svoju Σ Ends. Rovnako posudzuje to, čo naopak znamená pre neho výnos, t.j. získanie X v kontexte jeho zostávajúcej Σ Means, ktorá mu ostatne potom, čo sa vzdal Y. Subjekty teda už neporovnávajú len svoje portfóliá ako sme uviedli v prvom príklade, začínajú ekonomicky interagovať. Už na tomto mieste sa je možné odvolať na správne konštatovanie Misesa, že subjekty začínajú vo výmene postupne objektivizovať nimi subjektívne vnímaný stav vecí (viď jeho citácia na začiatku tejto práce), ktorú ako sme si ukázali však Mises vedie priamo k peniazom a nevysvetľuje v prostredí bez peňazí⁴⁵.

⁴⁵ Pri výmene neporovnávame konkrétny statok ku konkrétnemu statku. Porovnávame matematický koncept jedného človeka voči matematickému konceptu druhého, resp. z hľadiska subjektov vzájomne porovnávame relatívne, nie absolútne, veličiny, t.j. marginálne pridanie nejakého statku X voči Σ Means (v kontexte Σ Ends) a vzdanie sa v tomto zmysle Y. Neporovnávame teda jablká s hruškami. Porovnávame matematické funkcie. Porovnaj naopak s tým, čo o danej veci píše Mises: „*Calculation in kind is to be substituted for calculation in terms of money. This method is worthless. One cannot add or subtract numbers of different kinds (heterogeneous*

Aktuálne vnímaná cena výmeny, umožňuje subjektom poznať vzájomné subjektívne vnímanú vzácnosť statkov. A ako si pozorný čitateľ všíma, smerom do budúcnosti. Potenciálne existujúce minulé ceny tejto výmeny X/Y nie sú pre subjekty úplne ne-zaujímavé. Aj keď je fakt, že nie sú podstatné. Podstatný je aktuálny stav. Minulé potenciálne ceny len informujú o minulom stave vecí a o tom, že v prípade nejakej zmeny v kontexte nového pomeru napr. $2X/3Y$ sa medzičasom niečo udialo v zmysle vnímania stavu veci ostatnými členmi komunity.

Ako sme však naznačili vyššie, je to až dlhová výmena, resp. existencia záväzku v čase, resp. existencia komunitného zabezpečovania⁴⁶ $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$, ktorá je v nejakej prehistorickej komunite omnoho vyššie pravdepodobná ako barter. Ako sme si už ukázali, záväzok v čase, ktorý je vyjadrený v nejakom statku M , umožňuje priamo kalkulovať. Jeho eliminácia dlžníkom neskôr v čase, ktorá je vyjadrená v M , ktoré požaduje veriteľ, totižto umožňuje viacero vecí. Po prvé, dlžník vie identifikovať, či jeho ekonomická aktivita, ktorá je zameraná na elimináciu dlhu v M (dlžník musí získať M), spôsobuje, vyššie alebo nižšie uspokojenie ΣEnds potom, čo získal od veriteľa nejaký statok v čase t . Identifikuje tak to, či je alebo nie je v strate. V prvej rade musí totižto eliminovať záväzok v M . V prípade, že sa mu to v $t+1$ podarí, tak to, čo mu ostalo ako ΣMeans , môže považovať za svoj zisk, ktorý posudzuje v kontexte ΣEnds . Po druhé, na to, aby sa dlžníkovi podarilo záväzok eliminovať, musí postupne buď vyrobiť, alebo vymeniť s inými počas obdobia $t \rightarrow t+1$ statok M , ktorý v $t+1$ požaduje veriteľ. Tým pádom vznikajú v danej komunite ceny v M , a dlžník vyjadruje svoju činnosť, ktorá má zabezpečiť elimináciu záväzku veriteľovi, v M . Dohodnutý štandard eliminácie záväzku s druhým v M teda nespôsobuje nič inšie len to, že dlžník vie vyjadriť v M časť svojej činnosti vedúcu k eliminácii jeho záväzku a rovnako vie vyjadriť v M to, čo získal od veriteľa v čase t , pričom v čase $t+1$ vie posúdiť správnosť svojho rozhodnutia v čase t , t.j. vie zhodnotiť v M , či mu to, čo mu veriteľ dal v t pomohlo viac / menej uspokojiť jeho ΣEnds . A zároveň veriteľ vie vyjadriť, či eliminácia záväzku v čase $t+1$ v dohodnutom M , zvyšuje / znižuje uspokojovanie jeho vnímanú ΣEnds . Spoločný denominátor kalkulácie minimálne medzi dvoma subjektmi je na svete⁴⁷.

quantities)“.

Herbener k tomu dodáva „*The impossibility of comparing the number of apples to the number of oranges is an arithmetic problem; and a fundamental, not trivial, problem of arithmetic. Without its solution, no arithmetic operations can be conducted at all.*“ Herbener, J. M. Calculation and the Question of Arithmetic. pp. 153-154. WWW DOCUMENT <<https://mises.org/library/ludwig-von-mises-and-austrian-school-economics>>

⁴⁶ Komunitné zabezpečovanie $\Sigma\text{Ends} \rightarrow \Sigma\text{Means}$ nie je nepravdepodobné. Vidíme to dnes napr. v rámci rodiny. V danom prípade skupina jednotlivcov zdieľa spoločný účtovný štandard a snaží sa o spoločné zabezpečovanie ΣEnds . Komunitná úroveň zároveň implikuje existenciu záväzku ostatných voči členovi skupiny a naopak. Jedná sa zároveň o pravdepodobnejšiu cestu, ktorú absolvovali naši predchodcovia a až následne sa časom spoločenstvá viac individualizovali. Bártrová výmena sa rovnako rozvíjala pravdepodobne ako neskorší koncept. Vid' napr. v Graeber, D.: Debt. The First 5000 Years. Melville House. 2012.

⁴⁷ Z uvedeného vyplýva explicitná odpoveď na Caplanovu otázku, ktorú pokladá voči Misesovej interpretácii ekonomickej kalkulácie. Píše: „*Crusoe runs his one-man economy under the guidance of what Mises calls "calculation in kind." He mentally weighs his preferences and opportunities. Why would a socialist planner be unable to do the same? Mises's only response is to declare this method unworkable for a larger economy: <To suppose that a socialist community could substitute calculations in kind for calculations in terms of money is an illusion. In an economy that does not practice exchange, calculations in kind can never cover more than consumption goods. They break down completely where goods of higher order are concerned. (Mises 1981, 102.)> This passage suggests a question: Does Crusoe's one-man socialism "completely break down" when*

Opätovne sa vráťme nášmu problému s plánovaním uspokojovania aj kontrafaktuálne vnímaných Σ Ends. Dlhová výmena, ktorá prebieha v čase, nadobúda kvalitatívne úplne novú charakteristiku. Abstrakciu plánu súvisiaceho so zabezpečením nejakej Σ Means neskôr v čase priamo implikuje dva stavy. Buď to, že subjekty nepredpokladajú zmenu faktúálne vnímanej Σ Ends neskôr v čase, t.j. dlhová výmena je realizovaná v kontexte faktúálne vnímanej Σ Ends, resp. predpokladajú zmenu faktúálne vnímanej Σ Ends v kontexte kontrafaktuálne vnímanej Σ Ends, t.j. dlhová výmena je realizovaná aj v kontexte kontexte kontrafaktuálne vnímanej Σ Ends. Oba stavy implikujú práve predstavu subjektu v časovom kontinuu. A oba stavy implikujú riešenie toho istého problému – budúceho zabezpečovania Σ Ends a *plánované* znižovanie neistoty súvisiace s budúcnosťou. Kým pri priamej výmene v čase t je možné implikovať len *potenciálne* uvažovanie nad riešením problému s budúcim zabezpečením Σ Ends, tak v prípade dlhovej výmeny sa jedná o *plánovaný stav*. Statok M , ktorý sa používa v dlhovej výmene získava likviditu v kontexte tohto plánovaného stavu.

Otázka však je, ako sa stane M , všeobecným denominátorom a zároveň, ako je možné, že vieme v M porovnať ceny nami realizovanej ekonomickej činnosti (zisk/stratu) v „ t “ a „ $t+n$ “ bez toho, aby sme tvrdili, že M má svoju kúpnu silu samú o sebe, pričom nielenže vieme porovnávať efektívnosť našej činnosti v čase a v M , čo je zásadnejšie vieme explicitne porovnávať činnosti viacerých subjektov navzájom v M a v čase. Bez ohľadu na to, že náklady a výnosy sú subjektívna veličina, vieme vzájomne porovnať, či naše subjektívne náklady/výnosy sú vyššie/nížšie ako druhého a to aj v čase. Inými slovami tu stojíme ešte pred problémom vysvetlenia toho, prečo môžeme v časovom kontinuu hodnotovo invariantne kalkulovať v jednom a tom istom statku M . Zjednodušene by sme na tomto mieste mohli len povedať, že ostatok je už len konkurencia toho, ktorý statok je najvhodnejší M . Nie je to však tak. Na tomto mieste sa je nutné zastaviť a venovať mu pozornosť. Ide o kľúčové problémy spojený so vznikom kalkulačnej menovej jednotky, ktorá sa nám javí ako objektívna výmenná hodnota per se. Na tomto mieste sa nedá zastaviť a vyhlásiť, že zvyšok je ponechaný konkurencii, ktorá identifikuje najvhodnejší statok M . Túto metódu volí pri vysvetľovaní kúpnej sily statku M , Menger a následne Mises-Rothbard, kedy tvrdia, že M sa stal najobchodovanejší statok v ekonomickom spoločenstve. To je však problematické.

Vo svojich ostatných prácach „*Teória intersubjektívne vnímanej hodnoty peňazí*“ a „*Problém kúpnej sily peňazí a jej objektivizácie Mises-Rothbard-ovou vetvou rakúskej ekonomickej školy alebo prečo Bitcoin nebude peniazmi*“, som vysvetlil, že teória najviac obchodovaného statku v komunite vedie nevyhnutne k *petito principi error*; kúpnu silu najobchodovanejšieho statku, t.j. peňazí nie je možné vysvetliť na základe toho, že je najobchodovanejší; buď je najobchodovanejší a je už peniazmi alebo nie je najobchodovanejší a nie je peniazmi. A na strane druhej som osvetlil, že problém tohto logického kruhu je možné jedine prekročiť a „vytiahnuť“ peniaze (t.j. M) akoby do samostatnej abstraktnej vrstvy, cez ktorú nazeráme na

Friday shows up?“ Odpoveď, či sa niečo zmení, ak sa ukáže Piatok, je jednoznačné áno. Akonáhle sa ukáže Piatok, zmení sa úplne všetko. Tým, že sa ukáže Piatok, je totižto možná vzájomná ekonomická interakcia a vzájomné uspokojovanie potrieb, z čoho mutatis mutandis plyní možnosť ekonomickej kalkulácie. Pozri u Caplan, B. Is socialism really “impossible”? p. 10. WWW DOCUMENT <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08913810408443598>>

ekonomické vzťahy, ktorá vzniká ako ľudská (intersubjektívna a nie individuálna) abstrakcia mysle. Vysvetlil som zároveň, že sa jedná o to, že si človek uvedomil existenciu novej potreby (end) a to v podobe toho „*ako uspokojiť svoje vnímané potreby nepriamo v čase*“ a rieši tento problém prostredníctvom záväzku, t.j. výmeny v čase, ktorý sa stáva prostriedkom samým o sebe. Záväzok je zároveň vyjadrovaný v M. Záväzok plynúci v čase sa tak stáva statkom *per se*, ktorý je dokonca *per se* obchodovateľný (je ho vlastne nutné vyrábať – tvoriť ako akýkoľvek iný statok). Rovnako som preukázal, že množstvo M musí byť práve preto podnikateľsky objavované, čo súvisí s tým, že dodatočná jednotka M sprostredkuje marginálnu dlhovú výmenu, čím sa správne reflektuje úroková miera ako samostatný hodnotový fenomén. To, čo umožňujú predchádzajúce práce vysvetliť, je otázka, prečo vlastne môžeme v časovom kontinuu hodnotovo invariantne kalkulovať v jednom a tom istom statku M. Ako pomôcku, k výkladu v rámci tejto práce, môžeme opäť použiť dôležitú poznámku Misesa, kde na problém naráža⁴⁸:

*„Money is no yardstick of value, nor yet of price. Value is not indeed measured in money, nor is price. **They merely consist in money.** Money as an economic good is not of stable value as has been naively, but wrongly, assumed in using it as a "standard of deferred payments." **The exchange-relationship which obtains between money and goods is subjected to constant, if (as a rule) not too violent, fluctuations originating not only from the side of other economic goods, but also from the side of money.**“ (bold pridany)*

Aj keď tu má Mises na mysli zmeny tzv. *objective exchange value of money* v podobe zmien počtu monetárnych jednotiek, čo vyplýva z kontextu jeho ostatných prác, uvedomuje si, že kúpna sila peňazí sa rovnako mení a následne spôsobuje zmeny cenovej hladiny, pri výmene peňazí za iné statky. To značí, že na peniaze je nutné nazerať z dvojitého pohľadu. Jednak platí, že cenová hladina vyjadrovaná v M sa mení podľa toho, ako subjekty hodnotovo menia svoj prístup k statkom meneným za peniaze. Avšak zároveň platí, že je to samotná zmena kúpnej sily statku M, ktorý spôsobuje zmeny cenovej hladiny. To implikuje jedinú. Nadobudnutie, výber statku M z ostatných statkov a následné zmeny kúpnej sily statku peniaze je nutné popísať samostatne. Vzhľadom na to, že som vo vyššie uvedených prácach preukázal, že v peniazoch vyjadrujeme obchodovateľný záväzok plynúci v čase, ktorý je statkom *per se* (statkom *per se* je záväzok ako taký), ktorým uspokojujeme samostatne vnímanú abstraktnú potrebu uspokojovania konkrétnych potrieb v čase, môžeme zrealizovať: a) samostatný popis ekonomických procesov, ktoré vplývajú na získanie kúpnej sily peňazí samostatne, b) výber statku samostatne a c) samostatne môžeme popísať i ekonomické procesy súvisiace so zmenami ich kúpnej sily. Jedná sa o trojrozmerný charakter problému.

Kalkulácia mimo peňažnú ekonomiku bola popísaná tak, že sa jedná o pomer toho, čoho sa musím vzdať zo svojej Σ Means (o statok X) voči tomu, ako bude nová Σ Means (obohatená o statok Y) uspokojovať Σ Ends. V peňažnej ekonomike musí statok M riešiť identický problém, avšak na inej kvalitatívnej úrovni – viacrozmerne a v časovom kontinuu. Práve toto otvára nami stanovený problém a otázku, prečo vieme kalkulovať v čase v M tak, že daná kalkúcia dáva

⁴⁸ Mises, L: Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. WWW DOCUMENT
<<https://mises.org/library/economic-calculation-socialist-commonwealth/html/c/10>>

Ľuďom zmysel. Rozdelenie problému na tri roviny nám umožňuje akoby sledovať prvú rovinu - existencia kúpnej sily na horizontálnej osi, druhú rovinu - vzájomnú konkurenciu statkov M a akéhokoľvek iného M' na druhej v priestorovej osi a tretiu rovinu – osciláciu kúpnej sily na vertikálnej osi. Ilustratívne a zjednodušene si môžeme načrtnúť problém opäť prostredníctvom obrázku č.2.

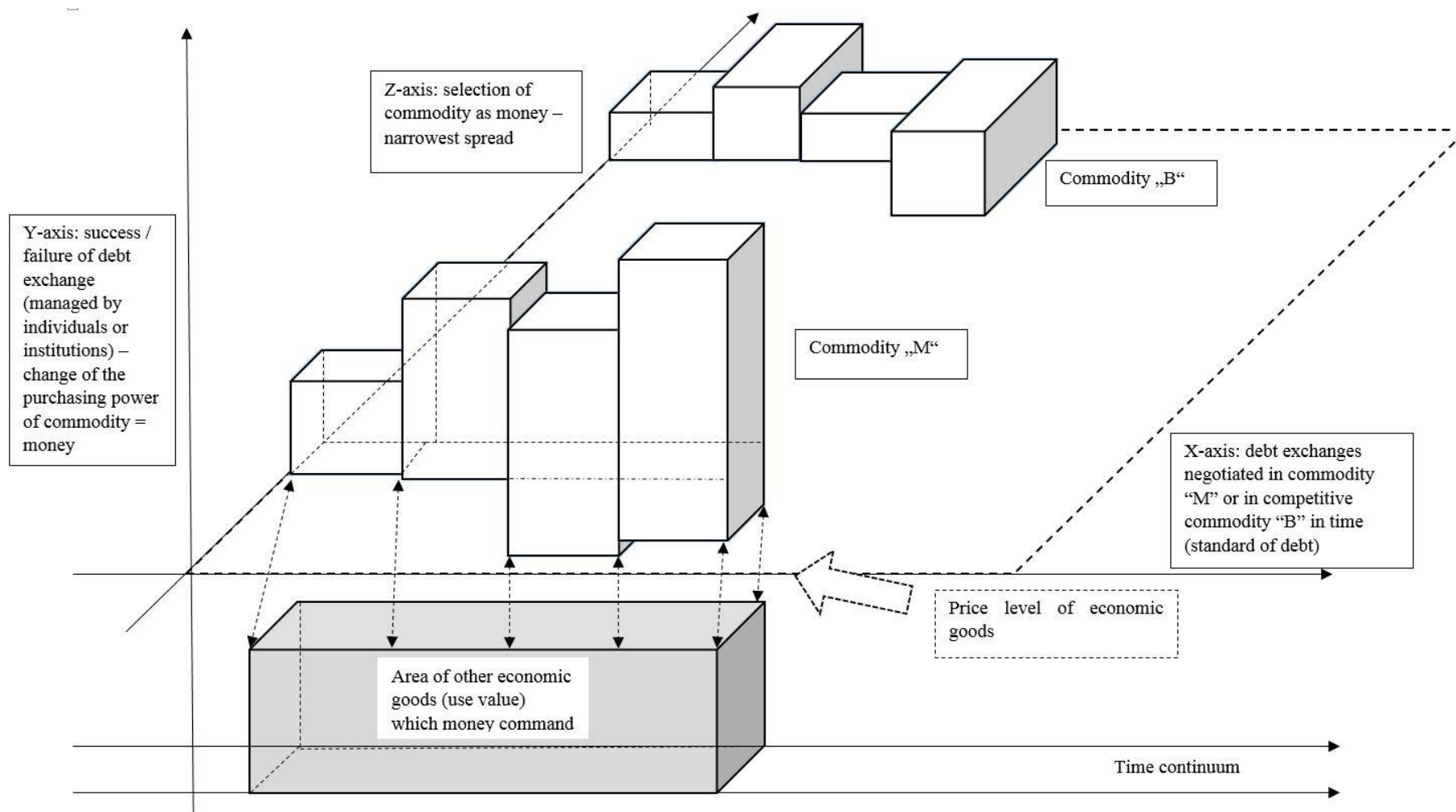
Na obrázku je vidno trojdimenzionálny charakter peňazí, ktorý je znázornený vo vyššej vrstve ekonomických vzťahov, ktoré peniazmi vyjadrujeme. Na obrázku je horná vrstva ekonomických vzťahov (kocky / obdĺžniky), ktorú vyjadrujeme prostredníctvom peňazí. Pod touto vrstvou je vrstva ekonomických statkov, ktoré sú peniazmi „ovládané“ (šedá zóna). V spodnej vrstve teda prebieha priama výmena statkov (práce, spotrebných a kapitálových statkov) za statok peniaze, pričom v rámci danej spodnej vrstvy sa vytvárajú na základe toho kapitálové produkčné štruktúry. Spodná vrstva statkov sú všetky tie statky, ktoré majú v peňažnej ekonomike vyjadrené v peniazoch, t.j. napr. v statku M (pod vrstvou peňazí B si môže čitateľ predstaviť inú vrstvu statkov, ktorá nie je naznačená len pre prehľadnosť obrázku). Vrchná vrstva je teda aj cenová hladina statkov v spodnej vrstve. Na obrázku je ďalej znázornené aj časové kontinuum, v ktorom všetky ekonomické procesy prebiehajú. Vrchná vrstva je samostatná peňažná vrstva, ktorá je tvorená v čase a je primárne tvorená na základe dlhovej výmeny. Jedná sa o novú – abstraktnú – vrstvu vnímania ekonomickej reality. V rámci danej vrstvy myslenia sme akoby vytiahli problém výmeny v čase (sám o sebe) do samostatne vnímaného prostredia, ktoré je vyjadrované napr. v statku M.

Na osi X teda vidíme realizované dlhové výmeny. Každá oblasť (kocky alebo obdĺžnik) predstavuje jednu dlhovú výmenu, po ktorej nasleduje nasledujúca. Pri nich dopytuje veriteľ v kontexte ich eliminácie v čase $t+1$ napr. statok M. Dlhová výmena je teda vyjadrovaná v statku M (naš kalkulačný štandard). Na priestorovej osi je ilustratívne znázornený aj statok B (mohli by tam byť naznačené i ďalšie konkurenčné komodity), ako konkurenčná peňažná komodita, ktorý má iný rozsah spreadu ako má M. Na obrázku má statok M užší a stabilnejší spread výmeny; na obrázku som naznačil, že sa pri statku B v poslednej fáze nejakej konkurenčnej dlhovej výmeny spread zmenil – rozšíril sa; napr. kvôli nedostatku daného statku, alebo kvôli jeho nevhodným fyzikálno-chemickým vlastnostiam (trvácnosť, deliteľnosť). Tým je možné ukázať, že ľudia v ekonomickej komunite by skôr preferovali stabilnejší a užší spread, ktorý má M, oproti B. To vlastne motivuje ľudí, aby používali M namiesto B, keď chcú neskôr v čase uzavrieť novú dohodu o dlhovej výmene. Majú negatívne skúsenosti s používaním B, t.j. menšej vhodnosti B v porovnaní s M.

Na vertikálnej osi je následne znázornená úspešnosť / neúspešnosť dlhovej výmeny. Úspešnosť prichádza so správnym odhadom podpory ekonomického projektu, na ktorý majú byť použité peniaze, t.j. peniaze boli použité na nákup statkov v spodnej vrstve v čase t , ktorých kombináciou sa vyprodukujú nové a produktívne statky neskôr v čase $t+1$, ktoré sú úspešne predané zas peniaze. Dlhová výmena je úspešná a kúpna sila (per se) komodity M preto rastie (na obrázku je to znázornené vertikálnym rastom druhého útvaru oproti prvému). A všetko platí i naopak. Zmeny teda znázorňuje oscilácia po vertikálnej osi, kedy je vidno, že prostredníctvom statku M sa niektoré výmeny aj nepodarili a statok stratil kúpnu silu per se (na obrázku tretí útvar oproti prvému), pričom naopak v prípade statku B boli výmeny úspešnejšie sú nakreslené stabilnejšie). Obrázok teda znázorňuje, že z tohto pohľadu by sa mohol javiť statok B, ako

vhodnejší než statok M. ekonomická komunita sa teda musí rozhodovať medzi nejakým „trade off“ medzi dvoma statkami, kedy má jeden síce širší spread alebo stabilnejšiu kúpnu silu a druhý má síce viac fluktuujúcu kúpnu silu, ale má zas stabilnejší spread danej výmeny (napr. preto, že je flexibilnejší).

Obr. 2: Ilustratívne 3D zobrazenie kúpnej sily peňazí :

Zdroj: Autor

Vyššie popísané motivácie predaja dlžníkom produkovaných statkov v čase $t \rightarrow t+1$ za M, resp. získanie M veriteľom v čase $t+1$, pričom v čase t sa zbavil statku X (ten dal dlžníkovi), sú len motivácie resp. dôsledky pre to, aby mal M relatívne vyššiu likviditu, ako iné statky. Dôvod toho (horizontálna os), prečo je však M v čase použiteľné, je v inom. V abstrakcii kalkulácie záväzku a jeho hodnotovej invariantnosti v čase; záväzok bude jednoducho záväzkom, t.j. tou istou abstrakciou v čase t , ale i v $t+1$, a aj v $t+n$. Práve preto mohli subjekty začať vnímať problém dlhovej výmeny sám o sebe a mohli tak vytvoriť novú abstraktnú vrstvu ekonomického náhľadu na realitu v nejakom statku, v ktorom je záväzok vyjadrovaný. *Práve preto môžu ľudia začať vnímať problém dlhovej výmeny per se a mohli tak vytvoriť novú abstraktnú vrstvu ekonomického náhľadu na realitu v nejakom statku, v ktorom je záväzok vyjadrený. A robili to spoločne a rovnakým spôsobom; a práve preto vnímame hodnotu peňazi rovnakým spôsobom v čase bez ohľadu na to, že čas od času sa horizontálne a vertikálne naznačené spready na obrázku môžu meniť. A týmto spôsobom je ľuďmi posudzovaná aj konkurencia medzi rôznymi peňažnými statkami.*

Dôvod toho (priestorová os), prečo si vyberú subjekty z konkurencie statkov M a akéhokoľvek iného M' (alebo B) bude zas závislé od toho, ako veľmi dobre a vhodne vedia ľudia v čase v M vyjadrovať vzájomné záväzky, t.j. akú šírku spreadu záväzku vyjadrovaného v M budú vnímať, pričom hodnotia fyzikálno-chemické vlastnosti M. A dôvodom oscilácie kúpnej sily (vertikálna os) je už úspešnosť alebo neúspešnosť dlhovej výmeny v časovom kontinuu, ktorú v M vyjadrujeme. Na kalkuláciu v M a jeho použiteľnosť v časovom kontinuu potom vplývajú všetky tri dôvody. Poďme si ich osvetliť detailnejšie.

To, že sa dva subjekty rozhodnú eliminovať záväzok v čase $t+1$ v statku M má formu vyjadrenia danej abstrakcie v M. Rozsah kúpnej sily (vertikálna os), ktorá je M prisudzovaná pramení z úspešnosti / neúspešnosti záväzok naplniť/nenaplniť. Naplnenie záväzku znamená pre veriteľa to, že jeho Σ Means bude obohatená o statok M. Pre dlžníka to znamená, že musí v priebehu času $t \rightarrow t+1$ statok M získať od niekoho iného alebo ho musí priamo vyrobiť/nájsť. Je to teda rozhodnutie veriteľa (horizontálna os) pridať statok M do portfólia (priestorová os), a úspešnosť dlžníka záväzok naplniť (vertikálna os) za to, že v čase t mu veriteľ poskytol statok X, ktorá umožňuje v priebehu času $t \rightarrow t+1$ vyjadrovať v M ekonomickú činnosť dlžníka, ktorá je však tým pádom odvodená od časti subjektívneho účtovného štandardu veriteľa, ktorý M požaduje a kedy sa M stáva účtovným štandardom dvoch subjektov.

V kontexte horizontálnej a priestorovej osi nezáleží zároveň, či je činnosť dlžníka úspešná. Ak nie je úspešná, statku M ako takému „len“ osciluje kúpna sila, a to preto, lebo veriteľ v čase t poskytol dlžníkovi statok X, pričom mu dlžník neposkytol M v čase $t+1$, t.j. veriteľ nemá v $t+1$ ani X ani M, ktoré mohli slúžiť na uspokojovanie Σ Ends. Avšak aj v danom prípade vie vyčíslieť veriteľ v M svoju stratu a dlžník svoj relatívny ekonomický „zisk“ a relatívnu právnu „stratu“. Veriteľ to vie na základe prepočtu strateného X, voči nedodanému M v kontexte svojej Σ Means a dlžník na základe prepočtu svojho ekonomického zisku v podobe X voči svojej Σ Means bez toho, aby musel dodať M, avšak rovnakého prepočtu svojej právnej straty (vyplývajúcej z pravidiel komunity vymáhajúcej dlh) voči nedodanému M. V prípade naplnenia záväzku sa deje z kalkulačného hľadiska to isté, s tým rozdielom, že M zvyšuje kúpnu silu a to z toho dôvodu, že dlžník naplnil záväzok, pričom musel byť uspokojit' medzi časom $t \rightarrow t+1$ nejaké

potreby iných (inak by nezískal M za svoju činnosť) alebo musel M nájsť, resp. musel vynaložiť nejaký druh ekonomickej činnosti na získanie M.

Preto odpoveď na našu otázku ako je možná ekonomická kalkulácia v mernej jednotke nejakého statku (peniazoch) v čase je nasledovný. Možnosť ekonomickej kalkulácie vyplýva z toho, že subjekty neustále (ad infinitum) riešia svoje uspokojovanie potrieb *v čase nepriamo*, t.j. používajú záväzok, akýsi modus operandi, dookola sa opakujúci proces, pričom ho vyjadrujú v M; implikujeme tu vzájomnú dohodu minimálne dvoch subjektov, že daný záväzok vyjadrujú v M. Hodnotová invariantnosť M je teda závislá od rozhodnutia vstúpiť do dlhovej výmeny dvoma subjektmi, pričom sa spoločne dohadujú na účtovnom štandarde (horizontálna a priestorová os). Z tohto hľadiska je ekonomická kalkulácia možná v čase. Avšak, ako sme si povedali vplyv na kúpnu silu má i to, že statok M je prepojený s ekonomickým procesom „pohybu“ statkov (akoby nižšou ekonomicou vrstvou) a ktorého kúpna sila je teda zároveň závislá od toho, či sú predmetné procesy ekonomicke úspešné a či nie. Vplyv priestorovej a vertikálnej osi preto vplýva na presnosť ekonomickej kalkulácie v statku M v čase.

Možnosť a následne presnosť ekonomickej kalkulácie je potom závislá od toho, ako dobre vie ekonomicke spoločenstvo odhadovať úspešnosť nepriameho uspokojovania potrieb v časovom kontinuu. Nejedná sa vôbec o priamočiary proces, jedná sa o podnikateľské objavovanie; o objavovanie výšky trhovej úrokovej miery v ekonomickom spoločenstve, o objavovanie časových preferencií členov spoločenstva, o objavovanie inštitucionálneho systému (finančný a bankový sektor), o objavovanie spravodlivých pravidiel regulujúcich podnikanie, ktoré priamo ovplyvňujú ekonomicke procesy okolo peňazí. S tým sú spojené jednak prirodzené chyby a snaha o ich odstraňovanie a/alebo politické zásahy do tohto špecializovaného trhového procesu. Nejedná sa tu vôbec o to, či jedno spoločenstvo používa na vyjadrenie daných vzťahov kokosové orechy a druhé zlato. Ide o daný modus operandi a systém okolo. Ak existuje, tak existuje i porovnateľnosť ekonomickej kalkulácie rôznych skupín obyvateľstva, pričom sa vytvorí medzi statkami, ktoré ako peniaze používajú, výmenný pomer. Porovnateľnosť ekonomickej kalkulácie v čase je rovnako závislá od toho, či je v t a v nadväzujúcom $t+1$ a nadväzujúcom $t+2$ a nadväzujúcom $t+n$, zachovaný daný modus operandi. Akonáhle uchopujeme v čase rovnakú koncepciu, je to následne len o aritmetickom probléme kalkulácie v nejakej jednotke v čase. A to aj vtedy, ak sa napr. zlepšujú nástroje finančného systému alebo naopak zhoršujú. Porovnateľnosť je však možná.

Konvergencia subjektov k jednotnému M súvisí potom s jediným (jedná sa o priestorovú os problému). Tak ako pri akomkoľvek inom statku. So spreadom výmeny. Tá súvisí so špecializáciou a deľbou práce. V prípade M, ktoré môže byť zo začiatku čímkoľvek (jablkom počnúc – domom končiac), je to rovnako ako pri akomkoľvek statku široký spread danej výmeny, na ktorý sa môžu špecializovať subjekty v rámci ekonomickeho spoločenstva. Kým šírka spreadu súvisiaca napr. jablkami môže čeliť problému ich skladovania medzi časom $t \rightarrow t+1$ a v prípade domu zas jeho nedeliteľnosťou, či ne-mobilitu, tak v prípade iných statkov, je daný spread zužovaný a ľudia prirodzene konvergujú k nejakému statku, ktorý z ich hľadiska najlepšie daný spread zužuje. Následné uvedomenie si výmeny v čase v podobe jej zložiek – časová preferencia, úrok, istina, právne okolnosti dlhu – rovnako ďalej vplývajú na snahu o objavovanie čo najužšieho spreadu danej výmeny a o čo najvhodnejší statok, ktorým sa dá daný problém zrealizovať, resp. riešiť.

Čím viac je zachovaný proces správneho objavovania toho, či sa má alebo nemá zrealizovať marginálna dlhová výmena, t.j. nepriamy spôsob uspokojenia potrieb v čase, tým má M stabilnejšiu kúpnu silu a umožňuje presnejšiu kalkuláciu. Pod presnosťou kalkulácie tu musíme mať na mysli to, že subjekty vedia inter-subjektívne porovnať svoje rôzne vnímanie nákladov a výnosov (vnímané čisto subjektívne). Začínajú vtedy používať identický účtovný štandard – peniaze. Tie sa riadia na jednej strane identickými procesmi podnikateľského objavovania, avšak v špecifickej oblasti spreadu dlhovej výmeny, resp. výmeny v čase. To, čo je zaujímavé je to, že daná oblasť nie je oddelenou oblasťou od ekonomického spoločensva. Naopak je s ňou absolútne previazaná. Je totižto akoby vrchnou ekonomickou vrstvou, ktorá „pohybuje“ – hodnotovo a fyzikálne – tou spodnou zloženou už z ostatných statkov.

Ako vidíme, aj pri peňažnej ekonomike stále platí, že posudzujeme Σ Ends, ktorú riešime prostredníctvom Σ Means, pričom preferujeme tú Σ Means, ktorá lepšie uspokojuje Σ Ends. Nášho ordinárneho hodnotového náhľadu na svet sme sa peniazmi vôbec nezbavili. Preto stále platí, že náklady a výnosy majú subjektívny charakter. To, čo sa však zmenilo objavením peňazí ma dvojaký charakter. Po prvé, peniazmi dokážeme lepšie reagovať na subjektívne faktúálne i kontrafaktúálne vnímanú Σ Ends každého jedného človeka, vzhľadom na to, že peniazmi ako statkom vieme uspokojovať v princípe akúkoľvek faktúálne vnímanú i kontrafaktúálne vnímanú reálnu Σ Ends, čím sa peniaze stávajú veľmi významným statkom v rámci individuálneho portfólia, t.j. Σ Means. Rovnako je to možnosť následne porovnať subjektívne náklady a subjektívne výnosy. Peňažno-cenové vnímanie sveta je z tohto hľadiska nástrojom ľudstva, ako vzájomne komunikovať naše subjektívne predstavy o svete v kontexte ostatných. Na obrázku č.2 sa jedná vlastne o samostatnú vrstvu vnímania ekonomickej reality. Práve to prináša zároveň kvalitatívnu zmenu pri uspokojovaní vnímanej či už faktúalnej alebo kontrafaktúalnej Σ Ends vzhľadom na možnosti omnoho vyššej špecializácie rôznych činností rôznych ľudí, rast produkčných štruktúr a tým rozširovania portfólií Σ Means rôznych ľudí tak, aby sa zvyšovalo uspokojovanie vnímanej Σ Ends, či už individuálne alebo všeobecne na úrovni celého spoločensva.

Jedná sa teda o nástroj, ktorý je tvorený dvoma stranami tej istej mince – peniazmi a cenami statkov v peniazoch vyjadrovaných (na obrázku č.2 je daný vzťah naznačený šípkami, ktoré spájajú vrstvu statkov, ktorým ľudia prisudzujú tzv. *use value* a peňažnú vrstvu vyjadrenú v statku M alebo B, ktorým šudia prisudzujú len tzv. *exchnage value*). Ľudstvo tento nástroj i ďalej zdokonaľuje (a zdokonaľovať bude). Jednak sú to špecifické činnosti – banková činnosť, ktorými objavujeme kúpnu silu našich peňazí (vertikálna os na obr.č.2, ktorá môže byť realizovaná na individuálnej úrovni ale i špecializovanými podnikateľmi v sektore bankami⁴⁹). A na strane druhej sú to nástroje na objavovanie správnej reflexie hodnotových preferencií ľudí v podobe inštitúcií objavujúcich správnu cenu statkov, napr. burzy, trhy (jedná sa o inštitúcie, ktoré sa opätovne špecializujú na objavovanie cien statkov v peniazoch; na obr. č. 2 je to oblasť

⁴⁹ Objavením peňazí (statku M) sa „útok“ ľudského umu na užší spread nekončí. Nad statkom peniaze môže vyrásť nová vrstva vzťahov – započítavanie (clearing) dlhov medzi ľuďmi v priestore a medzi ľuďmi v čase; nejedná sa o nič inšie ako frakčné bankovníctvo. Pri ňom platí nasledovné pravidlo. Čím je vzájomný zápočet dlhov v bankovom IOU úspešnejší v priestore a hlavne v čase, tým sa zužuje spread danej výmeny, ktorý umožňuje zároveň viac inklinovať k IOUs ako k peniazom. Implikuje to samozrejme vyspelý bankový systém, ako aj efektívny systém vymáhania dlhu. To je však už iná téma, ktorú v rámci tejto práce neriešime.

šípok, ktoré prepájajú vyššiu vrstvu peňazí s vrstvou statkov). Už na tomto mieste by mal čitateľ cítiť, že náš výklad je v plnom súlade s tým, o čom písal Hayek v 1945, aj keď z iného pohľadu a že v prípade ekonomickej kalkulácie nie je tzv. *knowledge problem* ani zástupný a ani nie druhotným problémom.

Rozdiel oproti Misesovej a tu vednej argumentácii by mal byť zrejмый aj z hľadiska jeho tvrdení o rozlišovaní kalkulácie pri jednoduchých a komplikovanejších produkčných štruktúrach. Misesova interpretácia problému ekonomickej kalkulácie ho „tlačí“ do tvrdení, že ekonomická kalkulácia nie je ani tak problematická na úrovni spotrebných statkov, ako na komplikovanejších úrovniach produkčných štruktúr. Práve pri nich totižto podľa neho potrebujeme peniaze nevyhnutne. Jedná sa o celkom komplikovaný predpoklad. A to preto, že implikuje tri otázky. Znamená to, že peniaze sú podmienkou komplikovanejších produkčných štruktúr? Ktoré produkčné štruktúry sú ešte jednoduché, na ktoré peniaze nepotrebujeme, a ktoré sú už komplikované, a ktoré môžu vzniknúť len vďaka peniazom a kalkulácii v peniazoch? Ako potom vznikli peniaze ako najobchodovanejší statok, keď podľa Misesa najprv potrebujeme peniaze a potom môžeme rozširovať produkčné štruktúry, ktoré sú však podmienkou toho, aby sme vlastne mali čo obchodovať a zistiť tak, ktorý zo statkov je najobchodovanejším?

Tu vedená argumentácia má iný charakter. Rozširovanie produkčných štruktúr je proces, ktorý predchádza vzniku peňazí. Najprv sa menia časové preferencie subjektov, ktoré súvisia s existenciou záväzku. Subjekty ako vidíme, kalkulujú aj bez peňazí, t.j. posudzujú svoje náklady voči svojim výnosom už na individuálnej úrovni a aj na úrovni výmeny bez peňazí. Čo je však podstatnejšie, spontánne objavujú možnosť výmeny v čase, ktorá tým, že stavia medzi výmenu statku X za Y čas a implicitne úrok, vytvára prostredie, pre širšie produkčné štruktúry. Zároveň motivuje subjekty hľadať riešenia problému tejto výmeny; peniaze. Nástroj, ktorý samozrejme umožňuje ďalej rozvíjať efektívnejšie plánovanie pri produkcii statkov, vzhľadom na to, že ľudia vedia lepšie, cez kalkuláciu v peniazoch, odhaľovať svoje preferencie (majú pomerný nástroj na to, ako uspokojiť druhého vo výmene) a zároveň vedia lepšie porovnávať vzájomne realizované produkčné procesy.

Zastavme sa nakoniec ešte pri tvrdení, že ľudia prostredníctvom peňazí odhaľujú svoje vzájomné preferencie. Jedná sa opätovne o zjednodušujúci prvok ľudského chápania ekonomického systému a preto sa daný prvok i rozširuje medzi ľuďmi. Pri bártrovej výmene subjekty odhaľujú to, čo požadujú od druhého, za to, čo ponúkajú a naopak. Peniaze tento proces akoby „zabalia“ do novej podoby a výrazne zjednodušia. Kým predtým vedia členovia nejakej komunity, že človek X chce jablká za hrušky, motyku za hrušky, či drevo za hrušky, tak po vynájdení peňazí chce človek X za hrušky peniaze. V princípe na jednej strane zakryje všetky svoje preferencie v časovom kontinuu do jedného statku, ktorým svoje preferencie komunikuje. Ako vidíme, neznamená to, že by predtým nekalkuloval alebo nič neprodukoval. Znamená to, že problém posúva na inú úroveň vnímania. Jednoduchšiu. A práve tak funguje podľa Hayeka aj náš mozog⁵⁰.

⁵⁰ Pozri v Hayek, F.A. (1952, 2010). *Sensory Order*. Kessinger Publishing, LLC.

3.3 Historický kontext evolúcie peňazí a ekonomickej kalkulácie

Pred nami ostáva posledný problém. Ukázať napojenie teórie na ostatné a skôr empirické výskumy v oblasti vzniku peňazí. Empirické výskumy dnešných primitívnych spoločností indikujú rôzne problémy v kontexte ekonomickej kalkulácie. Napr. ukazujú, že členovia primitívnych spoločností vedia počítat len do 2, či 5 a ostatné je pre nich jednoducho viac. Tieto výskumy rovnako implikujú, že to mohlo byť veľmi podobné i v minulosti. Vedia/vedeli vôbec takíto ľudia kalkulovať? Čo sa skrýva zároveň za pre-historickými nálezmi tzv. tally sticks, ktoré naopak implikujú nejakú formu (ekonomických?) záznamov našich predchodcov? A aj keď nazrieme do ekonomických systémov nedávnych alebo stále existujúcich tzv. primitívnych spoločností, vidíme, že aj tieto spoločnosti využívajú rôznu paletu a druhy statkov v kontexte toho, čo nazýva moderná spoločnosť peniazmi. Ako zapadajú tieto empirické fakty do nami predstavenej teórie?

Cieľom tejto práce samozrejme nie je posúdiť a ani vyriešiť všetky otázky spojené s evolúciou peňazí. Ambíciou tejto práce je skôr prepojiť (a aj to len do určitej miery) empirický výskum v tejto oblasti s tu predstavenou teóriou kalkulácie. Stanovujeme si tu teda otázku, ako naši predchodcovia pravdepodobne kalkulovali? A ako vlastne objavili koncepciu kalkulácie a koncepciu peňazí?

Pri odpovediach skúsme postupovať nasledovne. Predstavme si najprv, o akých teóriách vzniku peňazí sa uvažuje, pozrime sa na to, akú predstavu má dnes Rakúska škola o vzniku peňazí, vzhľadom nato, že v jej kontexte túto prácu predkladám, skúsme napojiť nami predstavenú teóriu na nejakú existujúcu teóriu vzniku peňazí a nakoniec skúsme evolučne zrekonštruovať problém ekonomickej kalkulácie a spoločného denominátora – peňazí.

Paul Einzig vo svojej knihe *Primitive Money: In its Ethnological, Historical and Economic Aspects*⁵¹ identifikuje nasledujúcich desať teórií vzniku peňazí⁵²: 1. Teória pôvodu peňazí ako prostriedku výmeny, 2. Teória pôvodu peňazí prostredníctvom vonkajšieho obchodu, 3. Teória pôvodu peňazí prostredníctvom vnútorného obchodu, 4. Teória pôvodu peňazí ako štandardu hodnoty, 5. Teória pôvodu peňazí ako uchovávateľa hodnoty, 6. Teória pôvodu peňazí ako štandardu odložených platieb, 7. Teória pôvodu peňazí na základe ornamentálnych a ceremoniálnych funkcií, 8. Teória pôvodu peňazí založená na náboženstve, 9. Teória pôvodu peňazí založená na politickom rozhodnutí a 10. Teória pôvodu peňazí založená na vysporiadaní manželských vzťahov.

⁵¹ Pozri bližšie v Einzig, P. (1966, 2014). *Primitive Money: In its Ethnological, Historical and Economic Aspects*. Pergamon Publisher.

Aj keď mnohí ekonómi ignorujú antropologický výskum v oblasti histórie ekonómie, je predsa len zaujímavé nazrieť na jeho zistenia a pokúsiť sa ponúknuť teóriu, ktorá bude zodpovedať i otázkam, ktoré nám antropológia naskočí. To je aj cieľom tejto kapitoly mojej práce. Skúsiť prepojiť predstavené ekonomické teórie tak, aby bolo možné vysvetliť pozorované antropologické javy.

⁵² Einzig je celkom poctivý empirik a vo svojej knihe si netrúfa rozhodnúť, ktorá z teórií je tá platná a jediná. Oprávňuje ho k tomu celkom hĺbkový prístup k peniazom, ktorý zvolil a v rámci ktorého ukazuje nielen značne rôznorodú paletu statkov, ktoré môžeme a nemôžeme považovať za peniaze z historického, antropologického, či teoretického hľadiska naprieč svetom a naprieč literatúrou, ktorá dané javy popisuje, ale i zhrnutie rôznorodých teoretických prístupov popisujúcich vznik peňazí.

Einzig vysvetľuje, že peniaze neboli vynájdené skokovo a nezačali sa používať na celom svete okamžite po ich vynájdení. Veľakrát bola inštitúcia peňazí odkopírovaná od iných spoločností, veľakrát riešili túto otázku komunity svojim veľmi špecifickým a partikulárnym spôsobom a jednoducho bez toho, aby vôbec vedeli, že iná komunita, rieši daný problém podobným alebo úplne odlišným spôsobom. To skutočne naznačuje spontánny a nekoordinovaný vznik inštitúcie peňazí. Ktorá z vyššie uvedených teórií je správna, nie je možné podľa Einzig-a jednoznačne povedať.

Z hľadiska Rakúskej teórie, ktorá je značne ovplyvnená v tejto otázke práve prácami Misesa, ktorý tu nadväzuje na Mengera, je zas naopak za správnu považovaná jediná teória. V kontexte klasifikácie Einzig-a je to teória č.1., t.j. Teória peňazí ako prostriedku výmeny. Teória je založená na premise o tzv. marketabilite, t.j. najväčšej obchodovateľnosti nejakého vybraného statku. Mengerova teória tu vychádza z popisu barteru, pri ktorom sa na trhu generujú statky, ktoré sú vzhľadom na ich vlastnosti obchodovateľnejšie ako akékoľvek iné statky, čím trh smeruje postupne k tomu, že vyberá za peniaze nakoniec ten, ktorý je najobchodovanejšou komoditou. Mises si ju vyberá z týchto dôvodov:

„If the objective exchange value of money must always be linked with a preexisting market exchange ratio between money and other economic goods (since otherwise individuals would not be in a position to estimate the value of the money), it follows that an object cannot be used as money unless, at the moment when its use as money begins, it already possesses an objective exchange value based on some other use. This provides both a refutation of those theories which derive the origin of money from a general agreement to impute fictitious value to things intrinsically valueless and a confirmation of Menger's hypothesis concerning the origin of the use of money. This link with a preexisting exchange value is necessary not only for commodity money, but equally for credit money and fiat money. No fiat money could ever come into existence if it did not satisfy this condition.⁵³

Problém s touto teóriou nie je teória sama o sebe, avšak jej interpretácia Misesom. To som už preukázal vo viacerých prácach⁵⁴. A v princípe ide o to, že Mises tvrdí, že ľudia prisúdili statku peniaze v čase, keď mal statok peniaze vzniknúť, naraz tzv. *use value* a aj *exchange value*, čo je nelogické. Peniaze subjekty používajú *len* v kontexte *exchange value*. Mises tak musí pristúpiť k tvrdeniam že nejaký najobchodovateľnejší statok má *exchange value per se*, čo je objektivizácia hodnoty statku, ktorá nie je v súlade s teóriou subjektívnej hodnoty. Nie je teda prekvapením, že Mises dokáže v citáte vyššie tvrdiť, že „*that an object cannot be used as money unless, at the moment when its use as money begins, it already possesses an objective exchange*

⁵³ Mises, L. The Theory of Money and Credit. p.110. WWW DOCUMENT <<https://mises.org/library/theory-money-and-credit/html/ppp/1230>>

⁵⁴ Pozri napr. v Pošvanc, M. Teória intersubjektívne vnímanej hodnoty peňazí“ a „Problém kúpnej sily peňazí a jej objektivizácie Mises-Rothbard-ovou vetvou rakúskej ekonomickej školy alebo prečo Bitcoin nebude peniazmi. WWW DOCUMENT <www.viagold.sk>

value based on some other use.“ Práve na tomto tvrdení vidíme, že prisudzuje hodnotu statku *per se* a neodvodzuje ju od človeka / ľudí.

Tu predstavená teória ekonomickej kalkulácie, ktorá súvisí i s mojimi teóriami vzniku peňazí, nemá prečo nespadať do kategórie Misesom nazvaných tzv. katalaktických teórií^{55, 56}. V zmysle práce Einzig-a sa asi najviac podobá na teóriu č. 6. Teóriu pôvodu peňazí ako štandardu odložených platieb. Einzig popisuje, že pravdepodobnosť existencie dlhu v primitívnych komunitách je určite silná a pravdepodobne prednejšia, ako existencia barteru a mala by predchádzať akémukoľvek prostriedku výmeny. Empirické štúdie však naznačujú, že chronologický charakter nemusel byť v niektorých komunitách tak, ako implikuje táto teória, t.j. dlh → barter → výmenný prostriedok, ale práve opačný, t.j. že vzniknutý výmenný prostriedok sa začal používať na elimináciu dlhu, čo má uberať teórii na všeobecnej platnosti. Teórie vzniku peňazí na báze dlhu nie sú samozrejme ani žiadnym *nóvum*. Mises ich vo svojej *The Money and Credit* podrobuje relevantnej kritike. Oprávnené. Teórie vzniku peňazí na báze odložených platieb je totižto zameraná na vysvetlenie kúpnej sily *meny* (meny používame dnes ako peniaze) a nie komoditných peňazí a popisuje skôr fungovanie bankovníctva, ktoré je podľa môjho názoru už nadstavbou nad peniazmi (komoditou). Teória odložených platieb tvrdí, že peniaze majú formu dlhu, resp. že sú dlhom ako takým. Peniaze považovali tieto teórie ako všeobecné nároky alebo záznamy o dlhu, ktoré *má spoločnosť* voči ich súčasnému vlastníkovi. Táto teória však nevysvetľuje vznik komoditných peňazí, t.j. finálneho eliminátora dlhu. Tu predstavenú teóriu je však možné na Teóriu pôvodu peňazí ako štandardu odložených platieb (Einzig-ova terminológia), resp. na tzv. Banking school (Misesova terminológia) napojiť. Na to je však nutné mierne zmeniť kontext a preukázať možnosť vzniku komoditných peňazí aj v rámci teórie kúpnej sily založenej na dlhu.

Konštrukcia teórie evolúcie peňazí a ekonomickej kalkulácie

V kontexte teórie štandardu odložených platieb, resp. tzv. Banking school sú peniaze považované za dlh. Komoditné peniaze nie sú priamo dlh! Ich kúpna sila však pramení *zo sprostredkovania* výmeny v čase, t.j. vo vyjadrení dlhu (abstrakcie) v komodite. Dlh a komoditné peniaze sú samostatné fenomény. Pristúpenie k záväzku a jeho elimináciu (dlh) je možné zrealizovať aj bez komoditných peňazí. Práve táto modifikácia, resp. uvedomenie si tohto faktu, umožňuje vysvetlenie toho, ako nejaká komodita nadobúda kúpnu silu a stáva sa peniazmi. Výmena v čase, záväzok, je vnímaný ako prostriedok (mean) *per se*. Záväzkom reagujú dva a viac subjektov na novo-vzniknutú abstraktnú potrebu uspokojovať vo všeobecnosti potreby subjektov nepriamo v časovom kontinuu. Jedná sa teda o nový myšlienkový konštrukt súvisiaci s abstrakciou mysle v podobe plánovania budúcnosti, ktorá sa

⁵⁵ „*The catallactic theories of money, ... do fit into a theory of exchange ratios. They look for what is essential in money in the negotiation of exchanges; they explain its value by the laws of exchange. It should be possible for every general theory of value to provide a theory of the value of money also, and for every theory of the value of money to be included in a general theory of value. The fact that a general theory of value or a theory of the value of money fulfills these conditions is by no means a proof of its correctness.*“ Ibid. p. 462

⁵⁶ Paradoxne je to Misesova doktrína a teória, ktorá nespĺňa jeho vlastnú definíciu katalaktickej teórie peňazí vzhľadom na to, že Mises objektivizuje *objective exchange value* peňazí.

stáva potrebu (end) per se⁵⁷, ktorý je uspokojovaný záväzkom vyjadrovaným v peniazoch (nejakej komodite). Týmto spôsobom je možné vysvetliť jednak vznik komoditných peňazí a zároveň i ďalšiu evolúciu tejto abstrakcie v podobe bankového sektora, čo je následne predmetom teórií tzv. Banking school⁵⁸.

Okrem toho sa z hľadiska problému ekonomickej kalkulácie a peňazí musíme zamerať na samotnú matematickosť (numerosity) problému. Číslo a kalkulovanie sú rovnako značne komplikované abstrakcie. Peniaze síce nie sú abstrakcia ako číslo. Sú reálnym statkom, ktorý vlastníme a ktorý preferujeme rovnako ako iné statky. Sú však statkom, ktorý získava kúpnu silu na základe toho, že človek rieši, a to ako samostatný problém, či zabezpečí svoju Σ Ends v časovom kontinuu priamo alebo nepriamo. To značí, že ich kúpna sila s abstrakciou vzniku čísla a matematiky súvisí. Máme teda pred sebou dve abstrakcie, ktoré sa museli v mysliach ľudí postupne vyvíjať⁵⁹.

V rámci tu predstavenej teórie si je nutné všimnúť, že hlavnú úlohu „hrá“ čas, resp. vnímanie záväzku v čase, čo spôsobuje, že myseľ pristupuje k daným problémom prostredníctvom abstrakcie mysle. Abstrakcia mysle samozrejme implikuje uvedomelé správanie sa subjektov. Avšak predpokladať existenciu identicky uvedomelej mysle pre-historického a dnešného človeka nie je veľmi realistický predpoklad. Mysle našich pre-historických predchodcov sa z dnešného pohľadu môže skôr podobáť na myseľ dnešných detí. Existujú v nej prvé „záblesky“ uvedomelosti, avšak mnohá aktivita sa deje niekde na pozadí. Vznik peňazí je nutné hľadať teda skôr v nejakej nižšej forme uvedomelosti a spontánne vznikajúcich pravidlách komunity. Dá sa to však skĺbiť? Dá sa vysvetliť ako z vágne uvedomelej činnosti prehistorického človeka vzniká nejaká myšlienková abstrakcia, ktorá je prítomná u každého človeka?

Pre vysvetlenie musíme nami predstavovaná teóriu napojiť na teórie, ktoré vysvetľujú práve postupný a evolučný vznik takýchto abstrakcií, ktorými prekračujeme nie plne uvedomelé a len veľmi konkrétne vnímanie reality našimi predchodcami. Práve preto nám poslúži Hayek-

⁵⁷ V zmysle tu predstavenej teórie hodnoty je záväzok (plán požičať statky a plán vrátiť statky s úrokom) komponovaný do preferenčnej škály medzi Σ Ends \rightarrow Σ Means dvoch subjektov naraz – samozrejme v iných kontextoch (jeden subjekt je veriteľ a druhý je dlžník). Z hľadiska veriteľa je faktúálne vnímané vzdanie sa nejakého statku v čase t kompenzované kontrafaktúálne vnímaným vzťahom Σ Ends \rightarrow Σ Means v čase t+1. To značí, že veriteľ si predstavuje v čase t+1 získanie nejakých statkov od dlžníka, ktoré majú v čase t+1 byť súčasťou portfólia Σ Means, o ktorom je presvedčený, že lepšie v čase t+1 zabezpečí plánovane vnímanú Σ Ends. Z hľadiska dlžníka je daná výmena vnímaná časovo inverzne. To značí v čase t uspokojuje faktúálne vnímaný vzťah Σ Ends \rightarrow Σ Means statkom od veriteľa, ktorý obohacuje jeho portfólio a tak uspokojuje faktúálne vnímané potreby, pričom kontrafaktúálne vníma v čase t+1, že sa zas on musí vzdať nejakého statku zo svojej vytváranej Σ Means.

⁵⁸ To je možné len preto, že peniaze napájame na nový druh ekonomického uchopovania reality v podobe záväzku (v tu vedenej interpretácii sú peniaze intersubjektívny koncept) Mises hľadá príčinu existencie peňazí v rámci človeka ako takého.

⁵⁹ To, že bol vývoj konceptu čísla a následne matematiky značne komplikovaný by malo plynúť už len z toho faktu, že ľudstvo objavilo matematickú abstrakciu v podobe „0“ z hľadiska svojich dejín v princípe len nedávno (používa sa v Euro-Indickej kultúre od cca 700 A.D., pričom jej vývoj je možné stopovať niekde k roku 300 A.D., pričom sa javí že napr. Mayská kultúra, s vysokou pravdepodobnosťou nezávislá od Euro-Indickej, používala tento koncept už od roku 450 A.D., ak nie skôr). Pozri napr. v Butterworth, B. (1999). What Counts. The Free Press. pp 78-84.

Pavlíkova interpretácia teórie mysle, v rámci ktorej sa vytvárajú zjednodušujúce mentálne modely interpretácie okolitej reality (konkrétne), ktoré v prípade, že narážajú na svoje limity generujú nové mentálne väzby, ktoré spôsobujú opäť abstraktnejšie a opätovne o niečo zjednodušené vnímanie okolitej reality (konkrétne sa mení na nové abstraktne, ktoré sa stáva novým konkrétnom; a proces pokračuje ďalej) a Hayek-Pavlíkovým vnímaním spontánneho vzniku pravidiel, kedy je teóriu spontánneho usporiadania nutné najprv uplatňovať na tzv. normy distributívnej spravodlivosti, ktoré síce „slepo“ (podporované napr. náboženstvom) vedú subjekty k životu v spoločnosti, pričom na pozadí takto realizovaných činností sa vytvárajú sedimenty katalaktických pravidiel, ktoré sú uchopované subjektmi potom, čo dosahujú vyššiu mieru vlastného uvedomenia⁶⁰.

Z toho, čo dnes vieme s určitou istotou povedať o prvých matematických úkonoch, vyplýva, že existovali už 5000 B.C. a boli používané v kontexte záznamov o platbách v štandardizovanej miere pšenice – komoditných peniazoch Sumerov. Všetko predtým sú len naše dohady, ktoré sú založené či už na vykopávkach alebo na skúmaní jazykovo-matematických štruktúr obyvateľov rôznych kmeňov, ktoré nemali predtým explicitný kontakt s našou civilizáciou. Najstaršie potenciálne náznaky počítania, resp. záznamov niečoho, sa datujú niekde k roku 32 tis. B.C. a jedná sa pravdepodobne o najstarší známy tzv. tally stick⁶¹. Tally sticks sa používali na záznam obchodnej činnosti (záznam dlhu) v princípe donedávna (19 – 20 storočie). Boli teda dané tally sticks prvými záznamami o nejakej forme obchodu, dlhu, záväzkov v nejakej komunite, dávno predtým, ako vznikli peniaze? Nevieme. Môžeme sa len domnievať, že sa jedná o nejaký relevantný záznam, čo vieme implikovať z toho, že sa tally sticks používali týmto spôsobom neskôr a z toho, že precíznosť záznamu naznačuje, že musela byť vynaložená určitá práca pri daných záznamoch, t.j. že sa nejedná o náhodné vytváranie čiar do nejakej palice.

Predpoklad, ktorý je realistický je ten, že ak realizoval náš predchodca dané záznamy, tak miera abstrakcie bola nízka, t.j. že sa jednalo skôr o konkrétny popis stavu veci. Až následne sa daný špecifický stav vecí sa (po jeho opakovaní) stáva vyššou formou abstrakcie⁶². Až následne sa daná abstrakcia záznamu mohla zvyšovať. To môžeme implikovať z toho, že i matematické uchopovanie reality sa vyvíjalo postupne⁶³ od konkrétnych záznamov → cez grupovanie týchto záznamov do väčších celkov → následne pridanie sčítavania → vytvorenie bázičného princípu čísel (2-kový, 4-kový, 5-kový, 10-kový, 60-kový)⁶⁴ → rekurzívneho princípu (uplatňovania

⁶⁰ Pozri v Hayek, F.A. (1952, 2010). *Sensory Order*. Kessinger Publishing, LLC. a PAVLÍK, Ján. *Austrian Economics and the Problems of Apriorism*. *E-Logos – Electronic Journal for Philosophy* [online], 2006, roč. 13, s. 1–73. ISSN 1211-0442. URL: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/pavl106.pdf>. a PAVLÍK, Ján. *About the Spontaneous Emergence of the Norms of Distributive Justice and Catallactic Rules*. *E-Logos – Electronic Journal for Philosophy*, 1999. ISSN 1211-0442

⁶¹ Butterworth, B. (1999). *What Counts*. The Free Press. pp. 68-75 pp. 32-48

⁶² Pozorný čitateľ vidí, že používame Hayek-Pavlíkovu metódu evolučného vzniku myslenia.

⁶³ Pozri v Butterworth, B. (1999). *What Counts*. The Free Press. pp. 68-75

⁶⁴ Bázičkový princíp znamená, že naši predkovia ráтали napr. v 4-kovej báze a to tak, že mali explicitné pomenovanie pre čísla 1-4 a následne urobili záznam o grupe a začali rátať akoby 4+1, 4+2, 4+3 a 4+4 atď.. Daný princíp počítania sa rovnako vyvíjal. Dnes používame napr. 20-kovú bázu, avšak v Čína používa napr. 10-kovú bázu. A aj v 2-kovej báze je možné vykonávať rôzne matematické operácie. Avšak omnoho náročnejšie

identických pravidiel na výsledok matematického pravidla) → či nakoniec princípu číselného miesta a hodnoty (takto vznikol koncept nuly)⁶⁵. Tieto štádiá matematického vnímania reality nie sú ničím iným len princípom fungovania, kedy myseľ človeka mení konkrétne vnímanie reality na vyššiu formu abstrakcie.

Rovnaký predpoklad je možné zrealizovať v súvislosti s našim problémom kalkulácie ako účtovného princípu druhého pri výmene v čase. Ako sme ukázali, ekonomický záväzok vyplývajúci z času umožňuje subjektu (dlžníkovi) vyjadriť v nejakom statku, ktorým má eliminovať svoj záväzok druhému (veriteľovi), kalkulovať svoju činnosť a posúdiť výhodnosť / nevýhodnosť uspokojenia svojich potrieb v čase priamo alebo nepriamo. Kým zo začiatku používania tohto inštitútu sa pravdepodobne jednalo o rôzne druhy statkov, tak čoraz častejším používaním inštitútu záväzku, sa subjekty snažili riešiť potenciálne problémy súvisiace s tým, že daný záväzok v čase aj plynul. Snažili sa vlastne znižovať riziká toho, že ak pri výbere eliminácie dlhu zvolili nevhodný statok, ktorý spread záväzku zbytočne rozširoval, boli neúspešní. Prechádzali preto od týchto rôznorodých statkov k statkom, ktoré posudzovali z hľadiska ich (objektívnych) fyzikálnych vlastností, ktoré umožňovali lepšie reagovať na vzniknuté problémy – či už z hľadiska skladnosti, trvanlivosti, deliteľnosti, či obchodovateľnosti, ale i náboženských rituálov, komunitného spolužitia, tradícií, či politických alebo spoločenských pravidiel a zákonitostí, ktorými sa daná komunita (slepo) riadila a ktorými daný záväzok (ako samostatný koncept) vymáhala. Je to samotná činnosť subjektov a ich život v komunite, ktoré implikujú, že nie je nutné pritom predpokladať identickú uvedomelú ľudskú podstavu mysle akú vidíme dnes. Naopak mnohé činnosti mohli byť intuitívne, resp. vedené práve pravidlami kultúrnej evolúcie. Na pozadí daných činností však vznikali sedimenty myslenia o týchto konceptoch, ktoré sa postupne vznikajúcim jazykom v mysli samostatne vynárali ako spontánne objavené. K vnímaniu peňazí nás teda dovedla vzájomná a spontánna ekonomická interakcia prebiehajúca v čase, ktorá mala rôzne kombinácie konkrétnych podôb.

Kým Misesova verzia popisu peňazí vyberá jednu teóriu, tak tu predstavená teória je podľa môjho názoru v princípe aplikovateľná na všetky teórie uvedené Einzig-om naraz. Predmetné teórie totižto popisujú empirické varianty skutočností a možností vzniku peňazí. A vynechať jednu z nich by znamenalo opomenúť niektorú z motivácií. To, prečo je tu predstavenú teóriu možné uplatniť naprieč ostatnými teóriami je to, že vysvetľuje vznik peňazí ako reakciu Ega na vznikajúci problém, t.j. *riešenie problému nepriameho uspokojovania potrieb ľudí navzájom v čase, ktorý si ľudia postupne uvedomovali ako samostatný problém na pozadí ich spontánnych aktivít v rámci komunit ovládaných spontánne vyvinutými pravidlami*. Hlavnú úlohu tu hrá problém času, problém meniacich sa preferencií v čase, život v spoločenstve. Tieto problémy rodia sa myseľ človeka musela postupne spracovávať, pretože sa neustále objavovali na pozadí činností subjektov v spoločenstve. Tým sa vytvárala nová vrstva myslenia a uchopovania ekonomickej reality, ktorá je riešená práve peniazmi a neskôr spoločenským inštitútom bankovníctva.

ako v iných bázach. Ako potenciálne možný systém pred bázičným systémom je systém častí tela. Naši predchodcovia vyvíjali pre dané bázičné systémy i rôzne technologické pomôcky v podobe matematických dosiek a pod., Pozri napr. v Ibid. pp 49-68

⁶⁵ Ibid. pp 68-75

Čo to inými slovami znamená? Znamená to, že tvorená abstrakcia mysle je uplatniteľná na každú z predstavených teórií a tie popisujú skôr empirické súvislosti toho, ako sa daná abstrakcia prejavovala v ekonomickej realite. To značí, že dokonca ani politická teória nie je neplatná⁶⁶, je podmnožinou udalostí, kedy sa peňažnosť v komunite zabezpečovala prostredníctvom rozhodnutí miestnych vládarov. Ako je to s teóriou najviac obchodovaného statku? Mises a Menger síce nevedia prostredníctvom tejto teórie vysvetliť univerzalitu exchange value peňazí a ani to, ako vznikol účtovný peňažný štandard, čo však neznamená, že subjekty na vyrovnávanie záväzkov nepoužívali najviac obchodovanú komoditu, resp. že v čase nepripisovali prebytkom komodity aj exchange value, podľa ich aktuálneho vnímania daného statku. Nie je ani žiadnym prekvapením, keď Einzig hovorí, že v niektorých zdokladovaných prípadoch sa v kontexte teórie pôvodu peňazí ako štandardu hodnoty používali abstraktné a ideálne merné jednotky, ktoré nemali v realite konkrétnu reprezentáciu a ktoré preto nemohli byť používané ako výmenné prostriedky⁶⁷. Prečo by rovnako ornamentálne, ceremoniálne, náboženské, či vypradávanie manželských súvislostí v prehistorických komunitách nemohli súvisieť s rozvojom predmetnej abstrakcie a rovnako zmeny a vývoj v internom a externom obchode medzi komunitami? To, že peniazmi reagovali ľudia na abstraktnú črtu myslenia, ktorá sa nachádza v ich mysliach najprv vágne a následne ako explicitný problém, vysvetľuje to, prečo každá z uvedených teórií nesie svoju časť racionality a oprávňuje nás vyhlásiť, že v kontexte tu predstavenej teórie sú v princípe všetky platné. Zaoberajú sa totižto empirickou rôznorodosťou reakcie Ega na spoločnú črtu myslenia ľudstva. Kým Einzig tvrdí, že o žiadnej z vyššie uvedených teórií nie je možné jednoznačne rozhodnúť ako o tej platnej, tak nami vedaná argumentácia ukazuje, že naopak každá z vyššie uvedených teórií predstavuje určité empirické skutočnosti, ktoré vedú ľudstvo k peňažnosti.

4. Problém nemožnosti socializmu a problém ekonomickej efektívnosti

Problém absolútnej nemožnosti socializmu na základe argumentu o nemožnosti ekonomickej kalkulácie v socializme, musí byť na základe nami vedenej argumentácie odmietnutý. Neznamená to, že socializmus je správny spoločenský systém. Znamená to, že prostredníctvom argumentu o ekonomickej kalkulácii, nie je možné rozhodnúť o správnosti/nesprávnosti daného systému. Na to je nutné použiť inú argumentáciu. Ako uvidíme, socializmus má v sebe

⁶⁶ Politická teória sa používa často v rámci Rakúskej školy ako príklad nesprávneho prístupu k vzniku peňažnosti nejakého statku. Ako vidíme, v nami predstavenej teórii, má jednoznačne svoje miesto. Politické okolnosti boli totižto rovnako dejinnými okolnosťami ako ktorékoľvek iné okolnosti. Paradoxne je to i história zlata ako peňazí, ktoré sa stalo v ekonomických väzbách dominantné aj vďaka svojej obľúbenosti súvisiacej s politickou mocou.

⁶⁷ „In a large number of instances the units serving as a standard of value could not possibly have been used as media of exchange, for the simple reason that they were merely ideal units without any concrete existence. Admittedly it is possible that in the remote past those abstract units were represented by concrete objects serving as media of exchange. It is, to say the least, conceivable that some units of account at any rate were purely imaginary from the outset. Einzig, P. (1966, 2014). Primitive Money: In its Ethnological, Historical and Economic Aspects. Pergamon Publisher. p.367

z definície svojej podstaty zakomponovanú zložku ekonomického donútenia. A to je argument, na základe ktorého je ho možné odmietnuť.

Ako sme si ukázali, nepenažná ekonomická kalkulácia je preberaný účtovný štandard druhého. Nie je závislá od poznania minulých cien a ich vyjadrenia v peniazoch. Je závislá od miery vzájomného „preberania“, resp. od akoby *prirodeného prieniku* individuálnych a subjektívnych účtovných štandardov členov ekonomického spoločenstva. V kontexte teórie subjektívnej hodnoty sú náklady a výnosy plne subjektívnou veličinou. To však neznamená, že nie sú prostredníctvom economickej kalkulácie, ako účtovného štandardu druhého, porovnateľné. Ako sme si ukázali, ekonomická kalkulácia umožňuje viaceré možnosti vzájomného porovnávanie subjektívne vnímaných nákladov a výnosov v kontexte vnímanej Σ Ends a používanej Σ Means. Subjekty vedia už bez výmeny implikovať, či by mohla nejaká Σ Means uspokojovať ich Σ Ends lepšie alebo horšie. V prípade bártrovej výmeny dokážu posudzovať dodatočné získanie jednotky nejakého statku X a zároveň marginálne vzdanie sa vlastného statku Y v kontexte celkového vnímania svojej Σ Means, ktorá má uspokojovať ich Σ Ends. Už na tejto úrovni vedia teda porovnávať mieru toho, čoho sa musia vzdať voči tomu, čo získajú a rovnako odhaľujú, čo je preferované druhým za to, čoho sa musí vzdať zas on. Odhaľujú vzájomné subjektívne vnímanie svojich nákladov a výnosov druhým. Objavenie a používanie spoločného denominátora výmeny prostredníctvom nepriameho uspokojovania vzájomných potrieb v čase sa zároveň dostali do situácie, kedy spoločne kalkulujú v nejakej jednotke nejakého statku, ktorá sa následne rozširuje v komunite vzhľadom na znižovanie spreadu dlhovej výmeny. Subjekty tak dokážu navzájom porovnávať svoje náklady a výnosy do tej miery, do akej spoločne používajú denominátor economickej kalkulácie. Neznamená to, že náklady a výnosy sú objektívne. Ostávajú subjektívne v kontexte Σ Ends, ktorú má Σ Means uspokojovať. To, čo je objektivizované (presnejšie intersubjektívne) je možnosť vzájomného porovnania efektívnosti nimi realizovaných ekonomických činností. Rovnako to neznamená, že v nejakom konkrétnom prípade nejakej economickej aktivity, ktorá je úplne odlišná od ostatných, vieme povedať, že subjekt X robí niečo zle. Vieme jedine povedať, že svoju ekonomickú činnosť robí inak ako niekto druhý. Ekonomická efektívnosť je totižto nevyhnutne relatívny pojem. Neexistuje tu možnosť jej objektivizácie. Jej objektivizácia je závislá vždy od toho, čo si druhí ľudia stanovujú ako svoj ekonomický benchmark. V konkrétnom prípade to znamená napr. to, že ak subjekt X trávi veľa času na sociálnych sieťach, nemôžeme o ňom povedať, že je neefektívny per se. Má totižto subjektívne vnímanie nákladov a výnosov. Jediné čo vieme o jeho aktivite povedať je to, že existuje aj subjekt Y, ktorý napr. viac pracuje, a ktorý má iný druh preferencií a iný druh vnímania svojich ekonomických nákladov a výnosov. A práve to vieme porovnať. Peniaze (a ceny ekonomických aktivít) nám pritom umožňujú *relatívne dobre*⁶⁸ porovnať náklady a výnosy X a Y v nejakej spoločnej mernej jednotke. Vieme napr. povedať, že X sa musí vzdať hodinovej mzdy

⁶⁸ Relatívne horšie by sme vedeli porovnávať ich náklady a výnosy v nejakom systéme barteru, kedy by sme si museli stanoviť nejaký spoločný benchmark výmeny v kontexte toho, čoho sa musia vzdať, aby niečo získali a najhoršie by sme vedeli porovnávať ich výnosy a náklady ak by vôbec do výmeny nevstupovali. Snažím sa tým naznačiť, že na príklade je vidno možnosti vzájomného porovnávanie, resp. ťažkostí s porovnávaním a ako dokázalo ľudstvo vytvoriť zaujímavý nástroj porovnávanie vzájomnej aktivity v podobe peňazí a economickej kalkulácie.

v prospech trávenie času na sociálnych sieťach, zatiaľ čo Y nejakú hodinovú mzdu získa. Rovnako to neznamená, že náklady obetovanej príležitosti X sú na tom horšie ako Y alebo naopak. Jediné čo to znamená, že vieme niečo porovnať. A porovnanie je dôležité.

Pohľad sa totižto radikálne zmení v prípade, že sa X zmluvne zaviazne pracovať pre Y. Preberá tým dobrovoľne štandard Y. Na základe toho vieme posudzovať ekonomické aktivity X; napr. v kontexte jeho porovnania s inými zamestnancami Y, resp. napr. v porovnaní so zamestnancami inej firmy patriacej človeku Z, ktorej cieľom je dosahovanie zisku rovnako ako napr. cieľ dosahovania zisku Y. Ak potom niekto trávi svoj čas na sociálnych sieťach namiesto toho, aby pracoval, môžeme následne konštatovať, že je neefektívny napriek tomu, že má subjektívne vnímanie nákladov a výnosov. Je to prispôsobenie sa stanovenému štandardu, ktorý mení náhľad na vec. Ekonomické posudzovanie aktivít je teda vždy relatívnym; je vždy v kontexte nejakého cieľa, ktorý môže a nemusí byť v ekonomickom spoločenstve rozšírený.

To implikuje v kontexte socializmu vcelku jednoduchý záver. Socializmus možný je. Jedná sa totižto o relatívne posudzovanie jeho ekonomických možností, úspechov a toho, čo prináša pre ekonomické spoločenstvo. Akákoľvek forma socializmu implikuje, že účtovný kalkulačný štandard ekonomickej činnosti je určovaný inak, ako jeho trhovým objavovaním v rámci ekonomických interakcií rôznych subjektov. To značí, že určitá časť ekonomických aktivít, ktorá má vplyv na určovanie daného účtovného štandardu je miesto objavovania, určená buď individuálne alebo na základe iného druhu rozhodnutia (napr. politbira) ako je *objavovanie spoločného účtovného štandardu na trhu*. Zo spoločensko-ekonomického hľadiska sa jedná vlastne o mieru dobrovoľnej akceptácie preberania nejakého účtovného štandardu.

Na úrovni rodiny, firmy, skromného klubu, ale i malého primitívneho spoločenstva, či kibucu, sa jedná o spoločne a „dobrovoľne“ prijímaný účtovný štandard⁶⁹. Avšak aj v rámci týchto inštitúcií je určovaný rôznymi spôsobmi. Kým na úrovni rodiny môže hrať v niektorých spoločenstvách hlavné slovo napr. otca, v iných to môže byť matka (ΣEnds je nimi určovaná). Rovnako má na štandard vplyv aj kultúrno-spoločenské pozadie rozvoja toho, čo nazývame rodina. Z hľadiska firmy je to podobné. Kým niektoré sú v rukách samostatných „despotických“ vlastníkov, ktorí rozhodujú o všetkom, tak napr. v prípade akciových spoločností si spoločnosť vytvorila samostatné – demokraticko - hlasovacie práva o tom, aký štandard bude na danej úrovni presadzovaný; či bude daná firma presadzovať napr. absolútnu maximalizáciu zisku, resp. bude v tomto kontexte aj *environmental friendly*, lebo to vyžadujú (z nejakého možno aj divného dôvodu) jej zákazníci a pod..

Miera dobrovoľnosti sa však mení hlavne v rôznych politických organizačných zoskupeniach. Tie z ekonomického hľadiska nie sú neuskutočniteľné; ide o to, do akej miery je spoločný, politicky určovaný, účtovný štandard v danom spoločenstve prijímaný a aké iné mechanizmy dané spoločenstvo vyvíja, aby bol nejaký spoločný štandard (aspoň čiastočne) akceptovaný. Ak použijeme Hoppeho delenie socialistických spoločností⁷⁰ a pridáme rôzne despotické tyranie,

⁶⁹ Neznamená to zároveň, že člen daného spoločenstva nemôže časom daný štandard opustiť alebo ho nejakým spôsobom zmeniť. Preberá však z hľadiska svojej ΣEnds nejaké Ends, ktoré má daná organizačná jednotka spoločenstva spoločné.

⁷⁰ Hoppe hovorí o socializme ruského typu, socializme sociálno-demokratického typu, konzervatívnom socializme a sociálnom inžinierstve pozri v Hoppe, H.H. A Theory of Socialism and Capitalism. WWW

či idealistické verzie socializmu, tak tie sa v princípe líšia tým, aké druhy mechanizmov si spoločnosti vytvárajú v kontexte toho, o čom a ako rozhodujú politické „elity“⁷¹, t.j. aký politický účtovný štandard sa v spoločenstve presadzuje. Pod politicky určeným účtovným štandardom mám na mysli to, aká časť ekonomickej aktivity je ponechaná na rozhodovaní politických elít. Miera daného politického rozhodnutia sa môže samozrejme meniť od nejakej formy mini-mestského štátu, cez minimálny štát až po despotické tyranie. Žiadna z daných možností neznamená, že je v rámci nich nemožná ekonomická kalkulácia. Znamená len to, že je určená niekým konkrétnym a na niečo konkrétne, miesto toho, aby bola daná miera objavovaná na trhu. Tieto spoločenstvá pristupujú k určovaniu ekonomického štandardu rôznym spôsobom – počnúc priamym despotickým určením, t.j. si to niekto doslova vymyslí a vycucia z prsta ceny statkov, pretože môže a má tu moc, cez snahu o napodobovanie trhových mechanizmov (Taylor-Lang), cez kopírovanie trhových cien, cez demokratické procesy výberu reprezentácie až po rôzne druhy sociálneho inžinierstva⁷². Nič z toho neznamená, že socializmus je nemožný. Tyranovi alebo socialistovi je to vlastne jedno. On presadzuje svoju predstavu, ktorú z ekonomického hľadiska uvažuje na druhých. A v prípade, že sa druhí nestotožňujú s jeho predstavou, používa svoju politickú moc. Tá je niekedy despotická a niekedy miernejšia, dokonca je niekedy pre spoločenstvo akceptovateľná, čo vidíme dnes na príkladoch sociálno-demokratických a čiastočne na trhových princípoch založených politických režimoch⁷³.

Problém pred ktorým z hľadiska ekonomickej kalkulácie totižto stojíme je ten, že *ekonomická efektivita je relatívny pojem*. Z hľadiska teórie subjektívnej hodnoty nejde totižto primárne o to preferovať viac statkov pred menej statkami. Ide o preferenciu vyššieho uspokojovania potrieb. Zároveň si ľudstvo vytvorilo mechanizmy, ktoré umožňujú porovnávať vzájomnú efektivitu jej členov. Neexistujú však z definície objektívne ciele, či objektívne zhodnotenie toho, čo je ekonomicky efektívnejšie alebo nie. Náklady a výnosy sú totižto z definície veci subjektívne. Z hľadiska ekonomickej efektívnosti žijeme teda ekonomický relativizmus. Nemáme inú možnosť, preferencie sú totižto subjektívne. Ľudia však nemôžu žiť na základe relativizmu. A práve preto vyvinuli na obídanie relativizmu nástroje (peniaze, kalkuláciu ako spoločný štandard, katallaktické pravidlá, jazyk atď.), Sú to tieto nástroje, ktoré im pomáhajú eliminovať relativizmus a zistiť následne, čo je pre nich už individuálne najvhodnejší stav v kontexte života jednotlivca žijúceho v rámci spoločnosti⁷⁴.

DOCUMENT <https://mises-media.s3.amazonaws.com/Theory%20of%20Socialism%20and%20Capitalism%2C%20A_4.pdf>

⁷¹ V mnohých prípadoch sa samozrejme nejedná o nejaké elity v pravom zmysle slova. Empirická skúsenosť ukazuje často presný opak toho, čo sa pod pojmom elita myslí.

⁷² Caplan napr. popisuje rôzne druhy neexistencie incentív v rámci socializmu, či snahy o zavedenie týchto incentív, ktoré vždy narážajú na politickú moc. Problém socializmu skôr vidí v neexistencii možnosti podnikat' ako v kalkulácii. Pozri napr. v Caplan, B. IS SOCIALISM REALLY “IMPOSSIBLE”? WWW DOCUMENT <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08913810408443598>>

⁷³ Z tohto hľadiska sa natíska zaujímavá otázka toho, čo je a čo nie je pre jednotlivcov v rámci takýchto rôznych socialistických spoločenstiev akceptovateľné a čo už nie.

⁷⁴ Perspektíva je spôsobená zmena premisy. Predpoklad „Preferujem viac statkov rovnakého druhu a kvality pred menej statkami“ má objektivistický charakter a paradoxne ju nie je možné využívať v čase z dôvodu problému

Odmietnuť socializmus sa dá jedine z iného hľadiska. Hľadiska všeobecnej platnosti spoločenských noriem. Tie naopak umožňujú definovať všeobecne platné pravidlá pre fungovanie spoločnosti, ktoré sú a budú ďalej evolučne objavované. Niektoré z nich sme už ako ľudstvo objavili. Iné na nás ešte len čakajú, ako výzvy doby, ktorá nás čaká. Patria medzi ne napr. ochrana osobného vlastníctva a osobnej slobody jednotlivca. Jedná sa o morálne a intersubjektívne platné etické maximy, ktorých význam, definovanie ich hraníc a ich obsahu, sú neustále spresňované a ktoré by mali byť v právnom systéme pevne ukotvené. Tie vytvárajú totižto všeobecné platný benchamrk, ktorý je na rozdiel od ekonomickej efektívnosti, intersubjektívne platný. Jedine v rámci neho je totižto možné uplatňovať subjektívne preferencie v rámci spoločenstva ľudí, t.j. *vzájomne a naraz* uplatňovať subjektívne preferencie s ohľadom na druhého.

Z tohto vyplýva, že záleží na miere uvalenia spoločenského účtovného štandardu ekonomickej kalkulácie druhého na ostatné subjekty, od čoho je závislé posúdenie ekonomickej neefektivity. Kým v rodine, súkromnom klube, či malom spoločenstve, môže byť prijatie daného štandardu plne dobrovoľné a tým pádom zaradené medzi subjektívne preferencie člena daného zväzku a tým pádom subjektívne efektívne, tak v politickom zväzku, pri ktorom danú dobrovoľnú akceptáciu nemožno predpokladať⁷⁵, je uvalenie štandardu druhého nevyhnutne vymáhané prostredníctvom moci⁷⁶. Z toho vyplýva, že následne môžeme vyhlásiť, že je predmetné ekonomické správanie spoločensky neefektívne. Člen spoločenstva ho totižto musí prijať. V danom spoločenstve musia byť neoptimálne ekonomické procesy; t.j. nie sú tam optimálne ceny, zisky, náklady a ani ekonomická kalkulácia. V tomto prípade sa musia z definície akékoľvek pokusy stanovovať a riešiť problém ekonomickej kalkulácie stretávať s nesprávnosťou jej stanovenia. Nie však nemožnosťou. O takto stanovovaných cenách a kalkulácii vieme totižto prehlásiť, že je neefektívna z hľadiska všetkých zúčastnených

zmeny hodnotenia statkov v čase. Predpoklad „Preferujem vyššie pred nižším uspokojením potrieb“ je plne subjektívny koncept a ako sme si ukázali, je ho možné v čase využívať. Zmena premisy zavádza určitý druh ekonomického relativizmu. Problematikou sa budem podrobnejšie zaoberať v neskorších prácach zameraných na problematiku ekonomických chýb, neistoty a problematikou ekonomickej rovnováhy.

⁷⁵ Myslím si, že Hyekov problém centralizovanej povahy informácie o preferenciách ľudí v širšom spoločenstve vs. malom spoločenstve, je nutné brať práve v tomto kontexte. V malom spoločenstve existuje problém rovnako ako vo veľkom. V malom spoločenstve sa však agenti dobrovoľne prispôsobujú centrálne určenému štandardu kalkulácie –majiteľom klubu, hlavou rodiny, náčelnikom klanu, spontánne vzniknutým pravidlom pre-historického spoločenstva a pod.. Jedná sa o dobrovoľné prijatie štandardu, nie o vyriešenie problému subjektívnych preferencií. A v kontexte daného štandardu predmetné spoločenstvo kalkuluje to, čo považuje za zisk a stratu. To, že sa inému spoločenstvu môže ich ekonomická aktivita zdať nezmysluplná, nie je znakom nízkej efektivity. Nimi dobrovoľne prijatá Σ Ends, ktorú sa snažia uspokojovať nejakou Σ Means má práve pre nich nejaký význam, ktorý možno nepoznáme. Práve preto nemôžu tieto dobrovoľné organizačné jednotky spoločnosti čeliť identickému problému ako socializmus. Dobrovoľná organizačná jednotka musí mať z definície identickú váhu pri vzájomnom preberaní účtovného štandardu druhého pri komunikácii vzájomných ekonomických preferencií ako subjekt sám o sebe. Dobrovoľné organizačné zložky spoločenstiev sú z tohto hľadiska rovnako nástrojom, prostredníctvom ktorého subjekty vnímajú okolitú ekonomickú realitu. Porovnaj naopak s Hoppe, H.H. Socialism: A Property or Knowledge problem? str.144. WWW DOCUMENT <<https://mises.org/library/socialism-property-or-knowledge-problem>>

⁷⁶ Porovnaj s de Soto, J.H. (2012) Socializmus, Ekonomická kalkulácia a podnikanie. kap. 7.2. „Trhový socializmus“: Nemožná kvadratura trhu. Bratislava. Konzervatívny inštitút M.R.Štefánika.

agentov. Nič z toho však neimplikuje, že centrálny plánovač nevie uvaliť svoju predstavu účtovného štandardu na celú spoločnosť. Vie to urobiť prostredníctvom donútenia a moci. A je mu to v princípe jedno, že sa mýli a neefektívne využíva zdroje⁷⁷.

Popretie socializmu je teda možné len v kontexte intersubjektívizovaných spoločenských maxím, t.j. v podobe spoločenských pravidiel, ktoré následne umožňujú ľuďom plne prejavovať ich vzájomne a naraz uplatňované subjektívne preferencie s ohľadom na druhého. Samotná ekonomická kalkulácia je však *knowledge problem*. Až otázka efektívnosti ekonomickej kalkulácie pri využívaní vzácnych zdrojov je tzv. *private property problem*.

Vyplýva z toho, že kapitalizmus musí byť z podstaty veci vždy efektívnejší systém, pretože zabezpečuje najefektívnejšie sprostredkovanie ekonomickej kalkulácie tak, aby sa používal ekonomický účtovný štandard, s ktorým všetci dobrovoľne súhlasia. A naopak socializmus je vždy menej efektívny systém, pretože je tu realizovaný a dominantný vždy účtovný štandard druhého, ktorý je však na druhého nedobrovoľne uvalený a vymáhaný. Socializmus musí byť preto z definície menej efektívnym ekonomickým systémom.

Matúš Pošvanc, 26.03.2019

⁷⁷ V rámci pôvodnej diskusie o ekonomickej kalkulácii autori ako je Taylor či Lange nenavrhujú nič inšie len nejaký druh a spôsob určovania účtovného ekonomického štandardu, ktorý však nie je možné zrealizovať bez toho, aby neboli ľudia donútení ho prijímať. Nevyhnutne musíme o týchto pokusoch vyhlásiť, že sa jedná o neefektívne a zlé pokusy. Faktom však ostáva, že nie sú neuskutočniteľné. Pozri bližšie v de Soto, J.H. (2012) Socializmus, Ekonomická kalkulácia a podnikanie. pp. 167-274. Bratislava. Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika.